



Republic of Namibia

MINISTRY OF EDUCATION, ARTS AND CULTURE

JUNIOR SECONDARY PHASE

SILOZI FIRST LANGUAGE SYLLABUS

GRADE 8 & 9

**For implementation:
Grade 8 in 2025
and
Grade 9 in 2026**

Ministry of Education, Arts and Culture
National Institute for Educational Development (NIED)
Private Bag 2034
Okahandja
Namibia

© Copyright NIED, Ministry of Education, Arts and Culture, 2024
Silozi First Language Syllabus Grade 8 & 9

ISBN: 978-99945-2-541-6

Printed by NIED

Website: <http://www.nied.edu.na>

Publication date: December 2024

Mukoloko wazemwahali

1.	Makalelo.....	1
2.	Muhupulo wabutokwa.....	1
3.	Milelo	1
4.	Tuto yengelezi baituti kaufela	1
5.	Tomahanyo kwalituto ni litaba zezwa mwalituto zeñwi	2
6.	Mukwa wakuluta ni kuituta	6
7.	Mutomo wazeswanelwa kuzibwa kwamafelelezo alitopa.....	7
8.	Kunsufazo yazeitutwa mwasitopa sa 8 ni 9	8
9.	Litaba zeitutwa	10
9.1	Kuteeleza ni kubulela	10
9.2	Kubala ni kuñola.....	17
9.3	Puo ni zibo yamanzwi.....	28
10.	Tatubo.....	32
10.1	Mifuta ni mikwa ya kutatuba	32
10.2	Litoloko zamayemo alinepo	34
10.3	Milibo yatatubo	34
10.4	Tatubo yezwelapili: likuka kabutungi	36
10.5	Litatubo zetuna zamafelelezo asilimo: likuka kabutungi.....	38
10.6	Linepo zakupasa	41
Ñambeko A:	Litaluso zamanzwi asebelisizwe	42
Ñambeko B:	Musebezi wakubulela	47
Ñambeko C:	Ketelelo yakuñola.....	48
Ñambeko D:	Makande akuñola (likande)	49
Ñambeko E:	Makande akuñola (makande amakuswani).....	50
Ñambeko F:	Pampili yalinepo zatatubo yezwelezipili: puo yapili ya Silozi Litopa za 8 & 9.....	52

1. MAKALELO

Silabasi ye italusa zelelilwe kuitutwa ni kutatubiwa mwalipuo zapili kaufela mwakalulo ya litopa zekwatasi zepahami. Sina haili puo yapili iwela mwalikalulo zakuituta puo nikuba ni zibo yakubala ni kuñola mwakalulo yalituto zena ni kulutiwa.

2. MUHUPULO WABUTOKWA

Kuituta ni kuzwelapili mwapuo yapili ki kwabutokwa kwa kuhulisa sepo, kuikumuseza sika ni buizibahazo bo buipitezi mwahala lizo zeshutanashutana mwasicaba. Kabakala kuli sizo ni mukwa yamipilelo lizamaelela hamoho ni puo baituti bata bupa kutwisiso yasizo salipuo zabona zasipepo, ni kuisebelisa kuba mutomo wakubapanya ni lizo zenwi. Ka cwalo baka hulisa buitumelo bwaniti bwa mikwa yakutalima zibo ni zibo yeshutana ni sizwale, mi kanako yeswana bata fumana buitumelo bo butuna bwa kuizibahaza hande ni mikwa.

Kuituta puo yapili hamoho cwalo ni puo yanaha, sikuwa, kuhulisa kubulela lipuo zeshutana, mi patisiso ibonisize sizwale sesinde mwahala kubulela lipuo zeshutana ni kuhulisa musebelezo. Maata atiile mwalipuo kaufela kuisa kwakukona kupeta sesitokwahala mwatuto. Baituti hape bata ituta sikuwa kapilipili nikaswanelo haiba inge bazwelapili kuhulisa ni kubulela hande puo yasipepo sabona.

Mayemo akuituta puo yapili ni kubala libuka zapuo yeo. Libuka zapuo zebalwa libonisa zibo yabatu yasizo seo mwalilimo zakwamulaho, kubala libuka kulumelela baituti kuba ni zibo ni kutabela zeba bala. Kanako yeswana kubatusa kuutwisisa puo moisebeleza, ni moikona kusebeliseza mwalitaba zabutokwa ni licinceho.

3. MILELO

Milelo yakuluta Silozi puo yapili ki:

- Kuhulisa buiswalo bobunde kwakuzwisezapili kutabela butokwa bwapuo ni libuka zebalwa.
- Kuhulisa zibo yeswanela yakusebelisa puo, kuli baituti bakone kuambolisana hande ni batu babañwi mwalifasi isi feela mwakilasi.
- Kuhulisa buikupuleli bwapuo ni kutoloka since mihupulo ni
- Kunanula kuhupula katata kakufa baituti kutatuba moisebelisezwa puo kakutisa licinceho, milelo yeswanela, litimana zalitaba ni manzwi abulezwi;
- Kunanula buitemuho bwabaituti ni kutwisiso yabuiswaloo, butokwa litumelo za babañwi mwalipuo zeshutana ni lizo zeshutana mwasicaba;
- Kutusa baituti kukeza kwalituto zeñwi kakuhulisa kuhupula, kutatulula butata ni zibo zakuambolisana zekona kusebeliswa mwalituto zabona zeñwi.

4. TUTO YENGELEZI BAITUTI KAUFELA

Tuto yengelela baituti kaufela ki tukelo ya munituti ni munituti ni kuhulisa kuitenga mwamukoloko wamapulogilamu atuto ni lisebelezo zefiwa ki mukwa watuto mwalikolo kaufela. I itingile fa mutomo wamulao wakutusa ni kutabela mayemo ashutana alike zefumaneha mwahala baituti ni kuzwisa zesitatalisa kaufela zakuituta. Ticele wapuo yapili mwakalulo yalitopa zekwatasi zepahami kacwalo uswanela kuamuhela munituti yanani buanga kakucinca silabbasi yee kakuya ka zatokwa munituti kakusebelisa mikwa yecincana yakuluta ni lisebeliso sina lisebeliso sinamoitolokezwi mwalituto zelukisizwe zatuto yengelezi batu kaufela ya 2023.

Baituti ba banana babuanga bobufitelezi habakoni kufumana tuso mwatuto yamwalikolo kaufela bakaifiwa. Kakuya kazebatokwa mwalikalulo zakuituta. Likalulo zalimbule kappa libaka zalikolo zasimbule, kuyoli nako yeo bakona kukena mwalikolo zeñwi hakukonahala.

Linaneho za Sillabbasi yapuo yapili likonisa bashimani ni basizana kuitenga ka kulikanelela mi libaisa kwalingambolo za kuhupula litaba zeama bashimani ni basizana, kungelela mihupulelo ya bashimani ni basizana falika zeñwi zabutokwa, zeta zibahala maikuto asayahile mwamihupulo, kamo libeezwi lisitataliso fahalimu akulikanelela kwabashimani ni basizana, ni kamo kuhulizezwa kulikanelela mwalikalulo kaufela zabupilo. Maticele hape bakona kusebelisa lipapali kubonisa maikuto asayahile mwamihupulo yabashimani ni basizani, ni kuluta baituti kutaluhanya litaba, kuziba kapa balukuluhile mwamaikuto asayahile mwamihupulo yabona.

5. TOMAHANYO KWALITUTO NI LITABA ZEZWA MWALITUTO ZEÑWI

Litaba zezwa mwalituto zeñwi, likopanya tuto ya silalanda, HIV ni AIDS, tuto yapalo yasicaba, tuto yaliswanelo zabatu ni mubuso wasicaba, zibo yalitaba, kuambolisana ni silelezo yafa mukwakwa, litaba litahisizwe mwamukoloko wa lituto zena ni kulutiwa, kakuli yeñwi ni yeñwi ya litaba ina ni likozi kappa kutalimana ni butata bwa yona mwasicaba saluna sa Namibia. Liswanela kulutwa mwalikalulo kaufela, ni mwatuto ni tuto moolitoho za zelutiwa likopanela mwatuto yeo. Baitutibaluna kaufela baswanela ku:

- utwisisa mayemo alikozi ni butata bwa zona
- ziba moli kacinceza mayemo asicaba saluna ni mayemo abupilo bwa batu baluna kanako ye ni mwamazazi ataha.
- utwisisa mo likozi ni butata likona kulukisezwa mwanaha ni mwalifasi kaufela; ni
- utwisisa mo likona kubapalela kalulo kwakufelisa likozi zenani butata mwalikolo zabona ni mwasicaba

Likozi zetuna ni butata lilemuhilwe kuba ze:

- butata ni likozi zelutalimana ni zona halusa babaleli ni kutokomela limbule zaluna zanyambe.
- butata ni likozi zetiswa ki HIV ni AIDS;
- butata ni likozi zetiswa kwamakete zetiswa ki kusilafaza, kuyela mutabani mwamushitu ni masila;
- butata ni likozi kwa mubuso wasicaba ni buiketo bwabupilo zetisa bumaswe ni puso ye ityanganisa kwalitukelo ni buikalabelo;
- butata ni likozi zelutalimana ni zona haiba lusalateleli mihato yasilelezo yafa mukwakwa; ni
- butata ni likozi zelutalimana ni zona kabakala kuba lifasi liliñwi.

Mihupulo yelatelela mwatasi haki litho zezwanela kusebeliswa, kono liezelizwe kuetelela maticele kwakukopanya kuluta zeitutwa zefumaneha mwalituto kaufela habanze baluta puo yabona kazazi ni zazi. Maticele bakona kusebelisa litho zalitaba ni misebezi kappa kuli cinca kakuya kamayemo ni litakazo zabaututi babona.

Litaba zeitutwa zefumaneha mwalituto kaufela	Toho	Misebezi yazibo ni zibo			
		Kuteeleza			Kuteeleza
HIV ni AIDS	• upila inge ulukuluhile ni HIV ni AIDS • Kusileleza kuyambukela kwamatuku • Litukelo zababakula ni baba fenywa ki HIV ni AIDS	• teeleza kwatimananyana mi ualabe lipuzo za kiniti/hakiniti • teeleza kwaliñusa lelizwelela famaswaniso akubala likande kuamana nibatu babana ni kakokwani ka hiv, mi ulukise litaba zenyanganisizwe	• Buzaka lipuzo kmt: mubeleki wa makete kuamana ni butuku bwa HIV NI AIDS, kamulelo wakukubukanya litaba (misebezi yamwakilasi) • Ngambolo yakangisano lana kikokunde kuziba mayemo ahao a HIV?	• Bala katokomelo timananyana yalikalulo zasilelezoscan • mihupulo yaliñusa: maapa yebonisa palo yabatu- kakalezo butelele bwabupilo bwabatu mwalikiliti za Namibia	• ñola litaba zekubukanyizwe mwakalulo yakubulela ni kubeya famukoloko/cati • posita yena ni mañusa asilelezo ni kuteeleza ni kualaba lipuzo • alaba lipuzo zezwelela fangambolo yafawayalesi/CD mi uñole likande lalitaba zaniti.
Tuto yasilalanda	• sesibupa silalanda saluna kisikamani? • Libaka zesilelelizwe niza maikatulusezo • Libaka zalimbule zesilelelizwe zanyambe • Lizazi la kucala likota • <i>Green hydrogen</i>	• Teeleza kwa timana yekuswani mi ulukise liñusa lelifilwe fatuyembayemba twapampili.	• buza caziba wa mishitu ni lifolofolo kappa mubabaleli wa limbule za nyambe • lukisa ngambolo ni liñusa la sibubui kappa ngambolo ya kangisano kmt: kamokusebelisezwa mezi kappa maboni kuhanisa kuyumbaka matakala /kusilabaza	• bala timana yekuswani kmt: kucala licalao fasibaka sa sikolo • bapanya manzwi ni litaluso kuzwelela fatimananyana hamunze mubala	• liñolo la kuitumela leliya kuyomuhulu watolopo ya mina yabile ni kalulo ya kucala likota fasikolo mwalizazi la kucala likota
Tuto yapalo yabatu	• palo yabatu ba Namibia/likwata zasizo • Litaba zakale za Namibia zasimuluho • mayemo amipilelo mwanaha yaluna/minzi	• teeleza kwatimananyana kamaemo amipilelo, laitela likalabo zenepahezi • teeleza kwaliñusa lakuhula kwapalo yabatu ni kakalezo	• kuikambota:luho ya Namibia – batu babatisize lininceho mwalitaba zakale za Namibia • ngambolo yakukangisana: kana lukona kutalimana ni	• shimbululela liñusa kuzwela fapatisiso yalikwata zasizo mwa Namibia ni kulibea fa mukoloko wa tafule • bala maapa/cati kuamana ni kakalezo yabutelele bwakupila	• panga posita: likwata zeshutana ze panga palo yabatu ba Namibia • shimbululela liñusa leli famapa kuliñola famukoloko watafule

Litaba zeitutwa zefumaneha mwalituto kaufela	Toho	Misebezi yazibo ni zibo			
		Kuteeleza			Kuteeleza
		yabutelele bwakupila kwabatu ba Namibia mi mualabe lipuzo	kuhula kwapalo yabatu ba Namibia kacenu?	kwabatu ba Namibia (talima mwalibuka za mipilelo yabatu)	
Liswanelo zabuntu ni puso yatato yasicaba	• kuhulisa sizo sakuba ni kozo • kuutwisisa sizo ni mipilelo yabatu ye shelanashelana • liswanelo ni buikalabelo bwabatu • lizazi lamwanaa Africa	• teezeza kwatimananyana ni buikalabelo bwabatu ni kufeleleza misebezi yecincanacincina (kmt kiniti/hakiniti, bapanya likalabo zamisebezi, ncc.)	• bulela kuamana ni lizo zeshelana • bulela kuamana ni liswanelo ni buikalabelo (mushaa/mulao) • kuikambota zamulao watuto (Act 2020, kalulo ya 9 - kukena sikolo kakapelezo	• bala mifutafuta yalifiha zebonisa mitala ya bubangoki • bala litimana kuamana ni buizibahazo bwabona mi bafeleleze misebezi yeshelana (kmt kiniti/hakiniti, bapanya, likabo zamisebezi yemikuswani ni yemitelele, ni ncc)	• ñola kamokabela mutu wakozi • ñola liñolo kuamana ni mikiti fasikolo samina • write about yourself ñola kuamana ni bupilo bwahao • ñola kuamana ni kukutekana ni babanwi (lizo / litumelo)
Silelezo ya famukwakwa	• Buiketelo bwaliswanelo (bucwala, zekola, milyani) • Kuba mukwaezi yomunde • zetisa likozi zafa mukwakwa • Mingendenge yasilelezo yafamukwakwa	• teezeza kwalitekisano / makande azibahazo yasilelezo yasilelezo ya famukwakwa • kuteeleza kwamakande abatu, alimota ni lika zetisa likozi zafamukwakwa • Kuteeleza kwa lipiho zafamukwakwa ni zekandekwa	• bulela lika zemaswe zetiswa ki bucwala, zekola ni milyani yeo mutu ha isebelisa famukwakwa • Kandeka lika zelyanganisa mutu ha matisa mota zecwale ka foni/luwaile lwakuambolisa • bulela zasilelezo ya famukwakwa ha uzamaya, haucoba kappa haukwezi mwamota	• bala litemuso zalipiho zalikozi zetisizwe ki mafosisa abatu • bala makandenyana amizamayo ni mikwa yeminde ya mukwaezi ni bazamayi bafamukwakwa	• Ñola liñolo leliya kumuhatise wamutende kaza butata bwa famukwakwa mwa silalanda sahenu • bata baliintaneti litaba zetisa likozi zafamukwakwa mi kasamulaho uñolie temuso tasilelezo ya famukwakwa mwasilalanda sahenu, • muñole papali mwasikwata ni kuibapala,

Litaba zeitutwa zefumaneha mwalituto kaufela	Toho	Misebezi yazibo ni zibo			
		Kuteeleza			Kuteeleza
					mubapalele baituti babanwi
Ngambolo ni mañusa Bumapangapanga (ICT)	• kusebelisa lipangaliko • kubupa lipaponiso za famoya	• kuteeleza liponiso zafamoya – lipina ni zakuteeleza	• zamakepe alifasi akuitabisa • kuambola kamaswaniso • kutahisa mañusa aitukisizwe kakusebelisa lippower point.	• kubatisisa fakanyandi kalifasi mañusa • kubala lisebeliso zefa litimana.	• tuñolonyana twafamuhala • liimele • kutaipa misebezi yasikolo

6. MUKWA WAKULUTA NI KUITUTA

Tuto ye itingile kumuituti

Mukwa wakuluta ni kuituta utomile famutala watuto yeitingile kumuituti (TIM) “LCE”, yetolokilwe mwamampampili amilao yalikolo ni milelo wasesilelilwe mwatuto yeitingile kumuituti (LCE Conceptual Framework). Mukwa wo tisa kuli mayemo apahami akuituta akonahale mitomo ye haisebeliswa.

Mulelo watuto yeitingile ku muituti ki kuhulisa tuto kakutwisiso, ni kufa ngana, zibo ni buiswalo bo butusa kwazwelopili yasicaba. Makalelo akuluta ni kuituta ki libaka lelitisa kuli muituti atahe ni zibo yetuna kwasikolo ni zibo yakale yafumana nako ni nako kwalubasi, sicaba, ni kufana maikuto asilalanda. Kuituta mwasikolo kuswanela kuitenga, kubupa, kukeza kulika zibo yahae yapili ni zibo yakale yana ni yona.

Baituti baituta hande haba itenga mwalitukiso zakuituta, kakueza misebezi ka kutala, kubulela ni kutahisa sika. Knako yeswana muituti ni muituti unani zatokwa, nako yakuituta, zibo ni zibo ni maata. Ticele ulukela kukona kuziba zebatokwa baituti ni kuituta ko kusa tokwahala kuezahala, ni kuziba mwakona kuzibela kuituta ka swanelo. Mihato ya kuluta kacwalo iswanela kucincana ni kunolofalaa lituto zekolohanyizwe hande.

Mikwa yakuluta mwapuo yapili

Ha ulutwa puo yapili, ticele uswanela kususueza baituti kubala ni kuñola kakusebelisa lisebeliso tota, zetomahanya kwabupilo bwabaituti, kutabelakualaba mwasitopa mo baituti ba kona kueza mafosisa kusina sabo, ni kulumelela baituti kufana maikuto ni mwakalulo yazeitutwa. Ka kubacaziba mwapuo, maticele baswanela kulukisa kusebelisa hande mayemo apuo kakubulela ni kuñola. Hape baswanela kulukisa ni kuluta mihato yetahisizwehande yakutwisiso yazebalilwe, kuluta kuutwisisa sibupheho sa litimana ni kutokomela kuzwisezapili zibo ya manzwi.

Lizibo zapuo liswanela kulutwa kanzila ye kopanyizwe, ka mutala kuzwisezapili kutwisiso ya kubala, kono kuñola, kubulela, kuteeleza / kubona, kuhupula katata, zibo yapuo ni zibo yaso ituta. Mitomo yatuto puo ni zibo ya manzwi amanca, liswanela kuzibahazwa pili mwasika sesifa taluso, kulutiwa ni kusebeliswa ka kuutwahala hande, mi cwale baituti ba lukela kufumana sibaka sa kutisa zibo yabona ka kusebelisa mitomo kapa zibo ya manzwi a manca mwa timana.

Zemwalibuka kikalulo yabutokwa mwapuo yapili, mi ticele uswanela kuhulisa buitumelo ni kutabela kubala mifuta yalibuka ni kuutwisisapuo yesebelisizwe ki muñoli kutisa maikuto amanzwi ka kulata kapa mihupulo. Mwasitopa kuswanela kubani libuka zeñata zakubala mi kuna ni kutwanayamikanga, likande ni lipapali, ni mapositaa bonisa mikanga ya kuitabisa ni litaba ze mwalibuka, kamutala kakukonisa baituti kuba ni pono yapapali kapa kubala mukanga kakuyelela, kapa kumema mubapali wa Namibia kwasikolo kutopeta mukanga kapa kufa papali ye kuswani yapuo mwakilasi.

Ticele uswanela hape kutokomela kuzwisezapili lizibo za kuhupula hahulu, zeo ili mutomo mwamisebezi kaufela yapuo, kamutala mukwa wa kubala, kuñolela kuituta, kuambola, kuitukiseza lingambolo, kubuza muñoli lipuzo, sizwale salipuzo ni likalabo, kuhupula hahulu ni kuluta ka kukutakutela. Baituti balukela kuba ba bahupula babaswala ni kusebelisa manzwi, kacwalo maticele habaswaneli feela kubuza lipuzo zetatuba ngana, kono hape babuze lipuzo zebatiseza kuhupula, zesusueza baituti kukopanya, kutoloka, kunyaza ni kutatuba zebabala ni kuituta ni kubafa nako yakuitatuba ni kubonisa zeba itutile (‘zeni ziba, ni zeni tokwa kuziba, zeni itutile’).

Ticele una ni kuhupula kaswalisano ni milibo yeswanela kupetahala, hakuli kwabutokwa ni kufita, kuluta linaneho, hakuli kwabutokwa kwabaituti ni kufita, kufumana, kapa kuipatela litaba, habatokwa kusikululwa mo baitutela, habatokwa kutiiswa kapa kekezo, hakuna ni lizibo zenwi ze zwezipili kapa

litaba ze tokwa kulatelelwa, kapa haiba baituti bakona kulumelelwa kufumana nzila ya bona katoho yataba kapa zemwalinaneho.

Kusebeza kalikwata, bubeli, buñwi kapa kakilasi kaufela kulukela kulukiswa kaswanelo kwa musebezi wo baeza. Kuituta kakuswalisana hamoho kuswanela kususuezwa mokukonahala kaufela, moo ticele ali muongaongi, isi kufa ngana. Mwalitaba zecwalo, misebezi ilukela kulukiswa kuli kusebeza hamoho ni munituti yomunwi kapa sikwata sa baituti sitokwahala kufeleleza musebezi, kusicwalo baituti habana kubona butokwa bwa kusebeza hamoho. Sina baituti mwakalulo ye hase bana ni zibo yakale, zibo ya bupilo ni kuambolisana, baswanela kufiwa buikalabelo bo butuna, kuitenga mwamilelo ni kutatuba musebezi wabona, kono ka ketelelo ya ticele kanako kaufela.

7. MUTOMO WAZESWANELWA KUZIBWA KWAMAFELELEZO ALITOPA

Toloko yazaswanela kuziba munituti kwamafelelezo asitopa kuli angiwe kuba yasacilaukile hande hakena mwakalulo yalitopa zepahami zamakalelo. Mutomo wazeswanela kuzibwa kwamafelelezo alitopa mwasilabbasi yalitopa zepahami zamakalelo likona kulelisanwa.

Mwakalulo yalitopa zekwatasi zepahami baituti bata tiisa ni kukeza lizibo zebaitutile kale mwakalulo yalitopa zepahami zamakalelo, kono hape bata fumana lizibo zenca ni ngana kamoo puo isebeleza. Mwasilabbasi yalitopa zepahami zamakalelo, baituti bata tokwahala kuhulisa zebaswanela kuziba kwamafelelezo alitopa kamayemo apahami alitaba zetata.

Baituti basikai bakona kusapeta zebaswanela kuziba kwamafelelezo alitopa kaufela zona kamo kuswanelela, mi balukela kuamuhela lituso zakuituta ka kucinca mikwa ya kuluta, lisebeliso ze cincizwe, ni toso yezwa kwabalikani. Palo yenyinyani ya baituti bana ni zabutokwa zeba tokwa mwatuto kamayemo atokwa kuluta kabunwi, limbule kappa tatubo. Babanwi ba kona kuba ni buanga bobusa bapalelwi kuhupula ni kuituta kaswanelo ni zwelopili, kamutala lifofu, bosusu ni baba nani buanga.

Kwamafelelezo akalulo yalitopa zekwatasi zepahami, baituti balibelezwi kuli seba cilaukile kuze baswanela kuziba kwamafelelezo asitopa mwapuo yetaluswa mwatasi.

Kuama zakuteeleza, kubona ni kubulela, baituti baka:

- Teeleza katokomelo ni kubona mifuta ya litimana zetata zakubulela, ni kubonisa mikwa yeswanela ni buiswalo habateeleza ni kubona. Baziba ni kusebelisa kubiha kalizibo ni mitomo kulukisa taluso yazezwa ni kutatuba litimana zakubulela, ni kualaba kakutala ni kakukolwisisa kubonisa kutwisiso ni buitumelo.
- Kuambola ka sepo ni kaswanelo, kucinca mañusa abona kuze baziba kaufela ni zeñata zebasa zibi kamo siezahalela sika ni kutalimana ni mabaka akuambolisana. Bafitisa milelo yeminde ye utwahala mi mañusa abona abonisa mukwa wakubulelahande tuto puo.
- Keta ni kulukisa litaba, mihupulo, milelo ni bupaki bobuyemela fo kusupilwe, zelukisizwe ka kutatamana ni kubulela ka bulukuluhi. Basebelisa kubulela kakqushutana shutana ni kuyemela lizibo ni mitomo kamo kuswanelela kamulelo ni kwasicaba.

Kuitenga kakutala mwamukoloko wa mayemo apahami, wazetata zemwalibuka ni litimanaza litaba, ni kubonisa lizibo zakuambola hamoho kaswaneloni mitomo ni kukuteka litumelelano zabupilo ni kubulela litaba kamo kuswanelela

Kuama za kubala ni kuñola, baituti baka:

- Bala litimana za likalulo zetata ka kukuza ni kakutiisa kaswanelo, hande ni kakutwisiso.

- Sebeza ni kunyakisisa mukoloko wa mayemo apahami, wazetata zemwalibuka ni litimana za litaba, ni kubonisa kutwisiso ya litimana, sibupeho sa litimana ni mayemo apahami ni zibo ya muñoli.
- Tahisa mukoloko wamihupulo yeminca yeshashuluzwi ni yesika tamahana, wa mutu alimunwi, wasika mo sisebeleza kamayemo akuituta, ao kuona zwisezopili, kopano, mukwa wapuo ni mayemo alinzwi za swanela kwamusebezi, milelo ni kwasicaba . Miñolelo yabona ibonisa kubulela hande puo kamayemo apahami ni milao ya kupeletela.

Kuama zatuto puo ni zibo yamanzwi, baituti baka:

- Sebelisa litumelelano zatutopuo zelukile zapuo habañola kapa kubulela.
- Sebelisa likalulo zelukile zamanzwi atutopuo kubulela zapuo yelutiwa mwasitopa se.
- Sebelisa mukoloko walitaluso zalinguli zebaziba ni zebasazibi nilikalulo zapuo kaswanelo nika bunolo.
- Sebelisa hande kaswanelo ni kabunolo mukoloko wamanzwi amañata aitutwa ana nilitaluso nizenwi ni litabanyana zeñata kwakubala, kuñola, kubulela ni kuteeleza kwakuitukiseza hande kuba mwakalulo yalitopa zepahami.
- Peletela ni kubiza manzwi amañata aitutwa ana ni litaluso zenwi kaswanelo.

8. KUNSUFAZO YAZEITUTWA MWASITOPA SA 8 NI 9

LIZIBO	TOHO	MULIBO WATUTO	MULIBO WASITOPA
Kuteeleza ni kubulela	Kuteeleza katokomelo	<i>Baituti baka:</i> • teeleeza katokomelo kwa litimana zeñata ni kusupeza mukwa omunde hakuteelezwa	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti baswanela kukona ku:</i> • teeleeza katokomelo kuzeñata zebulelwa, zeteleezwa ni kubonwa
	Kubulela kakuutwahala	• Bulela kaswanelo ni kabuisepo kusebelisa puo yeswanela kwabatelezi kuyelela ni mayemo asizo	• Sebelisa puo yelukile ni mukwa kwabatelezi babashelanashelana ni kamulelo wo cincana. • kulela ni kufitisa litaba zamilelo yeshutanashutana kwabatelezi • eza kalulo yeswanela yakukandeka hamoho ni babanwi
Kubala	Kubala timana	• bala ni kualabela kwa mifuta futa yamakande aswanela sitopa ana nilitoho zehape leza kuhupulela kwapata Mitomo	• supeza kutwisiso yazeli zaniti nizesi zaniti kalitaluso ni maikuto
	Nyakisiso ya litimana		• Nyakisisa, tatuba ni kutahisa mabaka, mihupulo ni maikutokakufa bupaki bobuyelela mwalitimana

LIZIBO	TOHO	MULIBO WATUTO	MULIBO WASITOPA
	Bañoli ni susumezo		Bonisa kutwisiso kamo muñoli akona kususuweza babali
	zemwalibuka		Lemuha ni kufitisa babapali babashelana kuzwelela kuze mwalibuka ni kulitomahanya kwa mulelo tota
Kuñola	Kuñolela susumezo	tahisa litimana zeshelana ili zeyelela ni kutamahana ili kutahisa buikezezo, buntu, musebezi nizenwi zabutokwa za tuto yepahami	lukisa mihupulo ni maikuto ni kulitahisa kakuñola kamaata asusumezo
	Ketelelo yakuñola		tongola mañusa abutokwa fatimana ni kuafetula kuli azamayeleele ni mulelo omunwi sibupeho ni bateelezi
	Makande ni mañolo		bonisa zibo ni kufitisa seo bahupula, mobaikutwela ni moba akaleleza
Puo ni zibo yamanzwi	Milumo yalitaka	kuhulisa zibo yapuo yamushobo kamulelo wakusebelisa mushobo kamanzwi, likalulo, litaba ni litimana	kuziba sebeliso yaliñusa amilumo ni pupo yamanzwi
	Sibupeho		sebelisa zibo ya pupo yalipulelo mwa kubulela ni kuñola
	Maswayo akubala ni peletelo		- sebeliso ya maswayo akuñola kaufela kamukwa oswanela ni kumamela sañola - sebeliso ya milao yakupeletela ni kuñola kokulumelezwi (muñolelo wapuo)
	Zibo yamanzwi	kubonisa zibo nikukona kusebelisa mikwa yapuo kakuteeleza, kubulela kubala ni kuñola	kuhapa mañusa kamukwa otungile niku asebelisa kanzila yeswanela

9. LITABA ZEITUTWA

Nihaike kuli milibo yamwalitopa za 8 ni 9 yaswana kukezeka ni kutatafala kwazwelopili yazibo yakubulela, kuteeleza ni kuñola makande kwahula. Kabunya, baituti baswanela kuba ni zibo ni kufumana seo basitokwa kusieza mwalikalulo.

9.1 Kuteeleza ni kubulela

Milibo yazibo yakuteeleza iswanela kuminahanwa ni lizibo zeñwi zapuo mwalitopa zepahami, mi hailukelwi kutatubiwa mwabuñwi mwalipuo zaAfrica. Nihakulicwalo, kuteeleza katokomelo ni kualaba kaswanelo ki zibo yuabutokwa mwalitoto zepahami ni mwalikalulo zamisebezi yeshutana, kulutwa kwamilibo ye hokuswaneli kubeelwa kwatuko mwalitopa zepahami.

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueba:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueba:</i>
MT1 KUTEELEZA NI KUBULELA teeleza katokomelo kwalitimana zeñata ni kusupeza mukwa omunde hakuteelezwa	Kuteeleza katokomelo MT1 KB1 - teeleza katokomelo kuzeshelenashelana zebulelwa, zetelezwa ni zebonwa: - lemuha puo yesebelisizwe: lipina zalitumbo, miambo - talusa mayemo amikwa yalitimana zebulelwa: manzwi akulumba, kuitumela and mañusa/manzwi amatomolapilu - buikalabelo bwazabupilo: zetabisa, zeezahezi kwamulaho - alabela kuzetolokilwe: zeezwa kasizo, mokusebelisezwa ni lituto zalikopyiuta - ñola zabutokwa, kukusufaza kapa kulibeya mwalikwata kamoliswanelela ni kulifitisa ka kuzamaelela, kuutwahala ni sibupheho sesilukile	Kuteeleza katokomelo MT1 KB1 - teeleza katokomelo kuzeshelenashelana zebulelwa, zetelezwa ni zebonwa: - lemuha puo yesebelisizwe: lipina zakulumba, muambo - talusa mayemo amikwa yalitimana zebulelwa: manzwi asusumezo, lituto, lipiho - kuba ni buikalabelo kwa likezahalo zaniti: lipiho makande, likezahalo zakubona kameeto - kualabela kuzezibahalizwe: kuba ni buikalabelo kuzetolokilwe zobuhile, mwabuka kapa lipapali zalipina ni kubina - ñola zabutokwa, kukusufaza kapa kulibeya mwalikwata kamoliswanelela ni kulizibaha katatelelano ni zeutwahala

9.1 Kuteeleza ni kubulela (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT1 KUTEELEZA NI KUBULELA teeleza katokomelo kwalitimana zeñata ni kusupeza mukwa omunde hakuteelezwa	Kuteeleza katokomelo MT1 KB2 - teeleza kwamañusa katokomelo ni kulika kunyakisisa mañusa atata ni puo: - kulemuha mutomo, mulelo ni bateelezi liñusa - bonisa zibo ka: kubupa likakalezo ka sika sabata kueza; fumana mafelelezo allika kakuya zebautwile - kutoloka likuka (zebautwile ni zebaboni) zetiiseza liñusa: kulumela kapa kuhana kasusebelisa toho, meeto kameeto, ee-ee, Oo, kulukile ... - fumana: tatelelano, zetisa ni zetiswa, butata ni tatululo - fumana maikuto afitiswa ashelanashelana - fumana ni kunyakisisa puo yasebelisize mubuleli kufasusumezo kwabateelezi: lipuzo zesatokwi likalabo, puo yesisumuna maikuto, kutakutelo, puo yesaketululi, makande atabisa anto yeezahezi kapa amutu ... - lemuha maikuto asayahile mwabooko	Kuteeleza katokomelo MT1 KB2 - teeleza kwamañusa katokomelo ni kulika kunyakisisa mañusa atata ni puo: - kulemuha mutomo, mulelo ni bateelezi baliñusa - bonisa zibo ka: kubupa likakalezo ka sika sabata kueza; fumana mafelelezo allika kakuya zebautwile - kutoloka likuka (zebautwile ni kubona) zetiiseza liñusa: manzwini ni lipulelo, mubulelo wapuo, puo yakusebelisa mubili... - fumana: tatelelano, zetisa ni zetiswa, butata ni tatululo - fumana maikuto afitiswa ashelanashelana - fumana ni kutiiseza bucaziba bwasebeliso yapuo (tatulana, papiso ni papisano ...) nikutoloka molika cinceza maemo amuteelezi - fumana ni kunyakisisa puo yasebelisize mubuleli kufa kufasusumezo kwabateelezi: lipuzo zesatokwi likalabo, puo yesisumuna maikuto, kutakutelo, puo yesaketululi, makande atabisa anto yeezahezi kappa amutu ... - lemuha ni kuamabolisana faketululo ni kulwanisana kamaikuto - fumana ni kunyakisisa litaba zelyanganisa

9.1 Kuteeleza ni kubulela (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Grade 8	Grade 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti baswanela kukona ku:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti baswanela kukona ku:</i>
MT1 KUTEELEZA NI KUBULELA bulela hande ni kabulukuluhi kakusebelisa hande puo kufa butokwa, bateelezi ni sizo	Kubulela kakuutwahala MT1 KB3 - sebelisa puo yelukile ni mukwa kwabateelezi babacincana ni butokwa bobufile: - kubulela kakuutwahala, kuzamaelela ni litaba zezibahala ni zesazibahali (litaelo, mañusa, kuambola kakufana maikuto, tiko yazibo, likalulo zakutatulula butata, kukangisana ...) - supeza ngana yalizo, mubulelelo olukile, sebeliso yapuo yalinguli ni kubeya lika hande kakuambolisana mwahala zeñata zeitutwa	Kubulela kakuutwahala MT1 KB3 - sebelisa puo yelukile ni mukwa kwabateelezi babacincana ni butokwa bobufile: - kubulela kakuutwahala, kuzamaelela ni litaba zezibahala ni zesazibahali (piho yasesiezehezi tahiso, liñusa, kuambolisana ni mutu wamayemo, likalulo zakutatulula butata, kuambolisana mwasikwata, kangisano...) - supeza ngana yalizo, mubulelelo olukile, sebeliso yapuo yalinguli ni kubeya lika hande kakuambolisana mwahala zeñata zeitutwa

9.1 Kuteeleza ni kubulela (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Grade 8	Grade 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT1 KUTEELEZA NI KUBULELA bulela hande ni kabulukuluhi kakusebelisa hande puo kufa butokwa, bateelezi ni sizo	Kubulela kakuutwahala MT1 KB4 - lela ni kufa lithiso kwabateelezi babashutashutana: - keta puo (sebeliso yapuo/mukwa wapuo) zemwahali ni zesebeliswa kwakuituta (kmt, zebonwa, zeutwiwa, zehatiswa kamanzwi) zeswanela bateelezi ni muelo wakulitahisa - sebelisa mukwa watatelelano yengelezi makalelo aswanela, mubili, kutomahanya ni mafelelezo	Kubulela kakuutwahala MT1 KB4 - lela ni kufa lithiso kwabateelezi babashutashutana: - keta puo (sebeliso yapuo/mukwa wapuo), zemwahali ni zesebeliswa kwakuituta (kmt, zebonwa, zeutwiwa, zehatiswa kamanzwi) zeswanela bateelezi ni muelo wakulitahisa - keta zemwahali, zebonwa ni zehatisizwe kakunitifaza ni susumezo

9.1 Kuteeleza ni kubulela (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Grade 8	Grade 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT1 KUTEELEZA NI KUBULELA bulela hande ni kabulukuluhi kakusebelisa hande puo kufa butokwa, bateelezi ni sizo	Kubulela kakuutwahala MT1 KB4 - lela ni kufa litahiso kwabateelezi babashutashutana: - talusa kabutungi zeswanela, zaniti, mitala ni/kappa kukanana kokutusa lika zabutokwa - lundula (isi kupeta) ni kutahisa zebonisa zibo ni zetamahani hande Kubulela kakuutwahala MT1 KB5 - eza kalulo yeswanela yakukandeka hamoho ni babañwi: - supeza mifutafuta yazibo yakuabelana maikuto - ba ni kalulo yakueza ni kutahisa sesiñwi kwamaikuto atamahani ni ana ni taluso - hupula ni kuzwiseza pili maikuto kanzila yelukile - buluka maikuto kufitela nako yeswanela - amuhela kunyaziwa ni miliko - toloka sesibulezwi ni kufitisa maikuto kusina kualela kakutala kanzila yelukile	Kubulela kakuutwahala MT1 KB4 - lela ni kufa litahiso kwabateelezi babashutashutana: - kusebelisa kakuya kamokulukanelelana kamukwa watatelelana yengelezi makalelo aswanela, mubili ni kutomahanya ni mafelelezo - tahisa kabutungi zetabisa, fokulibile maikuto. zaniti, mitala ni/kappa kukanana kokutalusa lika zabutokwa Kubulela kakuutwala MT1 KB5 - eza kalulo yeswanela yakukandeka hamoho ni babañwi: - supeza mifutafuta yazibo yakuabelana maikuto - ba ni kalulo yakueza ni kutahisa sesiñwi kwamaikuto atamahani ni ana ni taluso - hupula ni kukolwisa kangana - bapanya ni kulwanisa maikuto - bonisa kusalumelana ni maikuto, zakuakaleza, zasialuluti ni zamaikuto asayahile mwatoho yamutu (mokuswanehela) kakuyelela ni zenaningana, zabupaki kappa zakukana

9.1 Kuteeleza ni kubulela (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Grade 8	Grade 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT1 KUTEELEZA NI KUBULELA bulela hande ni kabulukuluhi kakusebelisa hande puo kufa butokwa, bateelezi ni sizo	Kubulela kakuutwahala MT1 KB5 - eza kalulo yeswanela yakukandeka hamoho ni babañwi: - kanana za sialuluti ni maikuto asa yahile mwatoho yamutu zetahisizwe kibabañwi - sebelisa bupaki kubonisa kemelo kalikute kappa kulwanisana ni maikuto ashutanashutana	Kubulela kakuutwala MT1 KB5 - eza kalulo yeswanela yakukandeka hamoho ni babañwi: - amuhela kunyaziwa ni miliko ka kuba ni maikuto alukuluhile - batisisa ni kuambola zamikwa yeminde ni yabuiswalo ka taba kapa sika sesiambolwa

9.2 Kuteeleza ni kubulela (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT1 KUTEELEZA NI KUBULELA bulela hande ni kabulukuluhi kakusebelisa hande puo kufa butokwa, bateelezi ni sizo	Kubulela kakuutwahala MT1 KB5 - lela ni kufa litahiso kwabateelezi babashutashutana: - tahisa zibo yamikwa yamipilelo yelumelalanwi ni mifutafuta yasizo (kuamana ni kulumelisana, mitalimelo, ni zeamana ni kusalumelelana...) hakuikopanywa ni babañwi, kubonisa takazo, masisi akusa utwisa mutu butuku ni kukuteka liswanelo ni maikuto ababañwi	Kubulela kakuutwahala MT1 KB5 - lela ni kufa litahiso kwabateelezi babashutashutana: - tahisa zibo yamikwa yamipilelo yelumelalanwi ni mifutafuta yasizo (kuamana ni kulumelisana, mitalimelo, ni zeamana ni kusalumelelana...) hakuikopanywa ni babañwi, kubonisa takazo, masisi akusa utwisa mutu butuku ni kukuteka liswanelo ni maikuto ababañwi

9.2 Kubala ni kuñola

Mayemo abutata ni butelele bwazeñozwi lina ni kuzwelapili kabunya. Mifuta yalitoho zalitaba lina nbi kuitutwa, ili kuli baituti batwaele mifutafuta yalibupeho zeñozwi, sebeliso yapuo, sibupeho satutopuo ni zibo yamanzwi akalulo yeñozwi.

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT2 KUBALA bala ni kualabela kwamifutafuta yamakande aswanela sitopa ana ni litoho zehapeleza kuhupulela kwapaata	Kubala timana MT2 B1 - supeza kutwisiso yazeutwahala ni zesautwahali kungelela ni mukwa: - bala mifutafuta yamakande amatelele kusina mafosisa - biza hande manzwi - bala hande kakutiisa kamukwa wakusakakanya ni kufitisa kamukwa oswanela - sebelisa mubizezo wamulumo wamanzwi, mihato, nikupumula hanyinyani kakubala kakutahisa maikuto	Kubala timana MT2 B1 - supeza kutwisiso yazeutwahala ni zesautwahali kungelela ni mukwa: - bala mifutafuta yamakande amatelele kusina mafosisa - biza hande manzwi - bala hande kakutiisa kamukwa wakusakakanya ni kufitisa kamukwa oswanela - sebelisa mubizezo wamulumo wamanzwi, mihato, nikupumula hanyinyani kakubala kakutahisa maikuto - hapa maikuto abateelezi kakusebelisa puo yamubili kmt, liito kaliito, ni puo yamubili

9.2 Kubala ni kuñola (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT2 KUBALA bala ni kualabela kwamifutafuta yamakande aswanela sitopa ana ni litho zehapeleza kuhupulela kwapaata	Kubala timana MT2 B1 - supeza kutwisiso yazeutwahala ni zesautwahali kungelela ni mukwa: - bala kakukuza manzwi alikana kappa kufitelela 185 kuisa 195 kamuzuzu - supeza zibo yakutalusa zebalwa ka: kubulela pili kusikabalwa kale, kuakaleza, kubupa maswaniso mwabooko, kubuza lipuzo, kubulela zebalilwe... - bonisa bupaki bwazaniti ni zesizaniti zebalilwe mwabuñwi kufumana zibo ni kuikola - nyakisisa makande kufumana litaluso zelizaniti ni zesizaniti	Kubala timana MT2 B1 - supeza kutwisiso yazeutwahala ni zesautwahali kungelela ni mukwa: - bala kakukuza manzwi alikana kappa kufitelela 195 kuisa 200 kamuzuzu - supeza zibo yakutalusa zebalwa ka: kukopanya, kufumana mafelelezo, kukusufaza, kunyakisisa, kubulela sika kabukuswani ... - bonisa bupaki bwazaniti ni zesizaniti zebalilwe mwabuñwi kufumana zibo ni kuikola - bonisa bupaki bwazaniti ni zesizaniti zebalilwe mwabuñwi kufumana zibo ni kuikola

9.2 Kubala ni kuñola (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Grade 8	Grade 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT2 KUBALA bala ni kualabela kwamifutafuta yamakande aswanela sitopa ana ni litho zehapeleza kuhupulela kwapaata	Kubala timana MT2 B1 - supeza kutwisiso yazeutwahala ni zesautwahali kungelela ni mukwa: - singanyeka maikuto abutokwa asesiñozwi ni kunyakisisa zwelopili yeliteni mwahala tuto yeñozwi, kungelela silikani sateni kutusa zeledilwe - nyakisisa butuna bobutahiswa ki keto yasebeliso yamanzwi kwataluso ni sesitahiswa ki sesiñozwi - bapanya ni kulwanisana ni mañusa ali kuzeñozwi zepeli kappa zeñata zazeñozwi ili kufa mañusa alwanisana fatoho yataba yeswana ni kutalusa fashutano zeñozwi kakuya kalika zaniti, maikuto kapa kutalusa - nopa mañusa atomami ni asikatomama ni maikuto kungelela linzwi molisebeliselizwe ni mayemo kunyakisisa sesitaluswa - lemuha maikuto alikande ayahile mwabooko ni kufumana bupaki mwalikande bwamihupulo yeo - nyakisisa kabutungi sibupeho satimana kungelela musebezi wapulelo mwakubupa linzwi - talusa butokwa, sebeliso yapuo ni bateelezi baliñusa, kmt, libaka, sebeliso yapuo ni bateelezi baliñusa kmt, tahiso yamitende, liñolo lamuhatisil, buka yakatiso, kusufazo yabuka, kabukanyana kamañusa	Kubala timana MT2 B1 - supeza kutwisiso yazeutwahala ni zesautwahali kungelela ni mukwa: - talusa butotwa, bateelezi ni liñusa lelimwalikande kamolinyalaniselizwe ni zabutokwa ni sibupeho - nyakisisa makande kufumana litaluso zelizaniti ni zezizaniti - nopa mañusa atomami ni asikatomama ni maikuto kungelela linzwi molisebeliselizwe ni mayemo kunyakisisa sesitaluswa - singanyeka maikuto abutokwa asesiñozwi ni kunyakisisa zwelopili yeliteni mwahala tuto yeñozwi, kungelela silikani sateni kutusa zeledilwe - lemuha makuto alikande ayahile mwabooko ni kufumana bupaki bobutiile mwalikande bwamihupulo yeo - nyakisisa kuezeha kwabutuna bwabuiketelo bwamanzwi kwalitaluso ni sesibulelwa mwalikande - nyakisisa ni kutatuba zetiswa ki sebeliso yapuo, zemwalibuka, maswaniso ni mikwa yemiñwi - babanya ni kufumana shutano kumana musebelezo ni mubupelo wamaikuto

9.2 Kubala ni kuñola (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT2 KUBALA bala ni kualabela kwamifutafuta yamakande aswanela sitopa ana ni litohe zehapeleza kuhupulela kwapaata	Nyakisiso yalitimana MT2 B2 - nyakisisa, tatuba ni kubupa lika zaniti, maikuto ni kufa bupaki bwaniti kuzwelela mwalikande: - talusa hande mañusa afilewe kamikwa yalisebeliso zemwamayemo alika (kmt, litafule, mapa, cati yamayemo alihalimu) nikushimbululela litaba zeo mwanzila yeñwi yamuñolelo kabutokwa bobuñwi - ñololola nikunolofaza maikutotota ni zabutokwa zemwatimana - fumana maikutotota atimana kakusaama kwanto iliñwi - supeza zibo mwasebeliso yazetusa mutu kufumana zeswanela kakusebelisa libuka zeñwi	Nyakisiso yalitimana MT2 B2 - nyakisisa, tatuba ni kubupa lika zaniti, maikuto ni kufa bupaki bwaniti kuzwelela mwalikande: - tatuba buñwi, kuzamaelela, kusacinca ni sibupeho sa taba yakangisano - talusa hande mañusa afilewe asebeliso yalika ni kushimbulula litaba zeo mwanzila yeñwi yamuñolelo kabutokwa bobuñwi - ñololola nikunolofaza maikutotota ni zabutokwa zemwatimana - fumana maikutotota atimana kakusaama kwanto iliñwi - supeza zibo mwasebeliso yazetusa mutu kufumana zeswanela kakusebelisa libuka zeñwi

9.2 Kubala ni kuñola (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT2 KUBALA bala ni kualabela kwamifutafuta yamakande aswanela sitopa ana ni lito ho zehapeleza kuhupulela kwapaata	Bañoli ni susumezo yabona MT2 B3 - supeza zibo yesebeliswa ki bañoli kakuhapa maikuto abababali: - talusa sebeliso yapuo, maswaniso aezizwe falikompyuta, nizeñwi kubupa maikuto hamohocwalo azebonwa ni kusebelis amaswaniso mwalitimana - fumana lisebeliso zamukwa ni zibahazo mwatimana - tatuba buniti ni zesisumuna maikuto zemwalikande ni kutalusa butali bwasebelisize muñoli kufita famayemo ao - fashutano mwahala maikuto ni niti - lemuha maikuto asayahile mwabooko, ketululo, kuba ni maikuto ni kulwanisana kamaikuto ni bupaki bobusi bwaniti	Bañoli ni susumezo yabona MT2 B3 - supeza zibo yesebeliswa ki bañoli kakuhapa maikuto abababali: - lemuha maikuto asayahile mwabooko, ketululo, kuba ni maikuto ni kulwanisana kamaikuto ni bupaki bobusi bwaniti - kopanya/bupa mañusa ni maikuto kuzwelela mwalitimana zeshelanashelana zeama kwalitoho zeswana - bapanya mikwa yeshutana ni zibahazo - fumana maikuto amuñoli kapa libaka mwatimana ni kunyakisisa maikuto amuñoli kakusebelisa lipuzo zesatokwi likalabo ni likalulo zapuo kuzwelelapili ni maikuto kapa libaka - tatuba buniti ni tatelelano yamaikuto amuñoli alwanisana (kmt, mañolo abahatishi)

9.2 Kubala ni kuñola (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT2 KUBALA bala ni kualabela kwamifutafuta yamakande aswanela sitopa ana ni litohe zehapeleza kuhupulela kwapaata	Zemwalibuka MT2 B4 - lemuha ni kutoloka zabutokwa mwamifuta yecincana yazemwalibuka ni kulinyalasanisa ni butokwi bwazona: Mikanga - lemuha likalulo zetalu zamikanga: lipapali, lipina ni makande - talusa mikwa yeipitezi yamikanga yeshelanashelana, kmt: mufuta wa mukanga oñozwi kakusa latelela milao, mukanga omukuswani okandeka likande, mukanga wamibamba yelishumi kayemine sonnet - lemuha likalulo zetalu zamikanga: lipapali, lipina ni makande - fumana, talusa ni kutatuba butokwa bwalisupo ni zelatelela mwamikanga: papisano, papiso, mutufazo, milumo, lipuzo zesatokwi likalabo, kutakutelo yalitumamoho kwamakalelo alinzwi, kutakutelo yalitumanosi, pitelezo	Zemwalibuka MT2 B4 - lemuha ni kutoloka zabutokwa mwamifuta yecincana yazemwalibuka ni kulinyalasanisa ni butokwi bwazona: Mikanga - lemuha likalulo zetalu zamikanga: lipapali, lipina ni makande - talusa mikwa yeipitezi yamikanga yeshelanashelana, kmt, manwi amwapina. mukanga obulela zasika sesiñwi, mukanga oñozwi olumba mutu yashwile - lemuha likalulo zetalu zamikanga: lipapali, lipina ni makande - fumana, talusa ni kutatuba butokwa bwalisupo ni zelatelela mwamikanga: likabisapuo lelina ni kutakutelo ya taku ye “s”, tatulano (mafelelezo asayeleli ni zenelilibeleswi, kubulela katatulano, zezibilwe ki bateelezi zebasikaziba kale babapali), kashwau katalulano, ndefazo, litotes, likabisapuo lelinani manzwi aitwanisa kwalitaluso kono autwahala kamoasebeliselizwe mwatimana, muhupulo osi waniti, pulelo yalisheya yenani liswanataku

9.2 Kubala ni kuñola (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT2 KUBALA bala ni kualabela kwamifutafuta yamakande aswanela sitopa ana ni lito ho zehapeleza kuhupulela kwapaata	Zemwalibuka MT2 B4 - lemuha ni kutoloka zabutokwa mwamifuta yecincana yazemwalibuka ni kulinyalasanisa ni butokwi bwazona: Makande ni lipapali - talusa zabutokwa ni tukiso yamakandenyana, yabuka yamakande ni lipapali - lemuha, talusa ni kufumana buniti kazelatelela: mutomo wamulelo ni sibupeho, sibaka mosiezahalela sik, tatelelano yalika, butungi bwataba, babapali, maikuto amuholi, puo ni mukwa - talusa mipilelo, litaba zakale ni/kapa sizo ili kamoliezahalela lika - talusa toloko yamanzwi kamoainezi ni kunyakisisa sesitaluswa - toloka bupaki mwalitimana ni nyakisiso yabona - lemuha ni kutalusa misebezi yalisebeliso zalipapali, puisano, kukanana, kubamwatibelelo - tatuba sibupeho salika ni zwelopili yamilelo ni nzila yakutatulula kulwanisana kamaikuto ni litatululo - fa cincano mwahala muholelo omunca ni wasizo wazemwalibuka ni makande ni libupeho	Zemwalibuka MT2 B4 - lemuha ni kutoloka zabutokwa mwamifuta yecincana yazemwalibuka ni kulinyalasanisa ni butokwi bwazona: Makande ni lipapali - talusa, eza mafelelezo aniti, zwelopili yababapali ni mitomo yalitimana ni zamipilelo, litaba zakale ni kapa zasizo - taluso maikuto amuholi mulelo ni susumezo yaona - talusa sibupeho salika ni zwelopili yamilelo ni nzila yakutatulula kulwasinsa kwamaikuto - talusa toloko yamanzwi kamoainezi ni kunyakisisa kasesitaluswa - toloka bupaki bobutiile mwalitimana kuzamaelela ni nyakisiso yabona mwalitimana - bapisa ni kufa shutano yamakandenyana abonisa taluso yamutomo oswana - fumana litaba zabutokwa zetalusa mukwa wo muholi nañola kaona - talusa kamo musebezi wazemwalibuka uboniseza zasizo, mikwa kappa tumelo yamuholi - fa cincano mwahala muholelo omunca ni wasizo wazemwalibuka ni makande ni libupeho

9.2 Kubala ni kuñola (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT3 KUÑOLA tahisa litimana zeshelana ili zeyelela ni kutamahana ili kutahisa buikezezo, buntu, musebezi ni zeñwi zabutokwa zatuto yepahami	Kuñola kamukwa oswanela MT3 Ñ1 - kubakanya muhupulo ni maikuto ni kuatahisa kakuñola kamukwa oswanela: - sebelisa mikwa yakuhupula ni kuñola kamukwa wakubupa muñolelo walikalabo ili outwahala ni kuba ni buima - sebelisa litimana zealuzwi hande zebupa ni kulukisa kapa kufa taluso - sebelisa lisupo zatimana kaufela ili zetamahani zebonisa sikuka satimana kaufela kumubali - fumana mañusa amañata aniti amusebezi kuzwelela falika zeñata zehatisizwe ni lipangaliko zebea lika zeñata - tatuba busepahali kakuswanelwa kwa limbule zesebelisizwe - kukopolola, kusebelisa litaba zamuñoli kaswanelo yalimbule zobona kukopanya mañusa aketilwe mwakuñola kusafumanwi	Kuñola kamukwa oswanela MT3 Ñ1 - kubakanya muhupulo ni maikuto ni kuatahisa kakuñola kamukwa oswanela: - sebelisa milwa ya kuhupula ni kuñola kamukwa wakubupa muñolelo walikalabo ili outwahala ni kuba ni buima - sebelisa litimana zealuzwi hande zebupa ni kulukisa kapa kufa taluso - sebelisa lisupo zatimana kaufela ili zetamahani zebonisa sikuka satimana kaufela kumubali - fumana mañusa amañata aniti amusebezi kuzwelela falika zeñata zehatisizwe ni lipangaliko zebea lika zeñata - tatuba busepahali kakuswanelwa kwa limbule zesebelisizwe - kukopolola, kusebelisa litaba zamuñoli kaswanelo yalimbule zobona kukopanya mañusa aketilwe mwakuñola kusafumanwi

9.2 Kubala ni kuñola (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT3 KUÑOLA tahisa litimana zeshelana ili zeyelela ni kutamahana ili kutahisa buikezezo, buntu, musebezi ni zeñwi zabutokwa zatuto yepahami	Kuñola kamukwa oswanela MT3 Ñ1 - kubakanya muhupulo ni maikuto ni kuatahisa kakuñola kamukwa oswanela: - sebelisa makopanyi ni likalulo za makopanyi (kekezo) kukopanya maikuto ni kakuitatelela ni muñolelo otamahanyi: nihakulicwalo, kakufeleleza, bekeñisa cwalo, kakuekeza, kacwalo, sapili, sa bubeli, ncc - kulela, kushanga, kulundulula ni kuñololola misebezi ili kukona kuñola puo yelukile ka bupahamo bobutiile, ni kuhatisa - kusebelisa likalulo za puo, maswayo akuñola ni zibo ya manzwi ye lukile ni mulelo sakata	Kuñola kamukwa oswanela MT3 Ñ1 - kubakanya muhupulo ni maikuto ni kuatahisa kakuñola kamukwa oswanela: - sebelisa makopanyi ni likalulo za makopanyi (kekezo) kukopanya maikuto ni kakuitatelela ni muñolelo otamahanyi: nihakulicwalo, kakufeleleza, bekeñisa cwalo, kakuekeza, kacwalo, sapili, sa bubeli, ncc - kulela, kushanga, kulundulula ni kuñololola misebezi ili kukona kuñola puo yelukile ka bupahamo bobutiile, ni kuhatisa - kusebelisa likalulo za puo, zibo ya puo, likalulo za lipulelo, maswayo akuñola ni zibo manzwi ye shelana kamokuswanelela

9.2 Kubala ni kuñola (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT3 KUÑOLA tahisa litimana zeshelana ili zeyelela ni kutamahana ili kutahisa buikezezo, buntu, musebezi ni zeñwi zabutokwa zatuto yepahami	Ketelelo ya kuñola MT3 Ñ2 - kunopa litaba mwa litimana ni kulisebelisa ka mukwa omuñwi ni bateelezi: - keta mañusa a zamaelela ali aniti ni asi aniti fa timana kapa litimana kakuya ka Ketelelo ya kuñola litaba zekuswani mwalinzila zeshelanashelana, ni ka mulelo ni bateelezi kufita timana ya pili - kusufazo litaba zeketilwe kuzwa mwalitimana za niti ni zesi zaniti, kufa maikuto fateni ni kuambola maikuto a shutana/ mutomo - kukopanya ni kukusufaza fa taba ya toho iliñwi kuzwelela kuze ñozwi ni zasika ñolwa - ñola mutomo wa litaba kapa litaba zeketilwe mwakubulela kapa litaba zeñozwi	Ketelelo ya kuñola MT3 Ñ2 - kunopa litaba mwa litimana ni kulisebelisa ka mukwa omuñwi ni bateelezi: - kuketa mañusa azamaelela ni maikuto kuzwa fa timana iliñwi kapa zeñnata ni kuliinga kakuya ka ketelelo ya kuñola litimana zekuswani ni kamufuta ocincana ni mulelo oncincana ni bateelezi kufita timana ya pili - kusufazo litaba zeketilwe kuzwa mwalitimana za niti ni zesi zaniti, kufa maikuto fateni ni kuambola maikuto a shutana/ mutomo - kunyakisisa ni kuzibahaza taba kuzwa fa likalulo zeshelana, kulemuha shutana mwa liñusa, maikuto afitiswa ni buiketelelo bwa litaba ze hatiselizwe - ñola mutomo wa litaba kapa litaba zeketilwe mwakubulela kapa litaba zeñozwi

9.2 Kubala ni kuñola (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MTO3 KUÑOLA tahisa litimana zeshelana ili zeyelela ni kutamahana ili kutahisa buikezezo, buntu, musebezi ni zeñwi zabutokwa zatuto yepahami	Makande ni mañolo MT3 Ñ3 - kubonisa zibo tuna ni kufitisa muhupulo, maikuto, buikupuleli: - kubupa likalulo zeshutana zakuñola ili kuikupulela, kufa liñusa ni mulelo wakususueza: kukandeka ni kotalusa - tahisa litimana zeñozwi ka mukwa wakupuleli buntu ni musebezi yabutokwa, kakusebelisa sibupeho sesiswanela ni kutahisa zeswamela kwa bateelezi: liñolo la kotalusa, kelezo, maikuto, e-mail, katiso ya kazazi, kusufazo ya buka, litaba za niti, puisano ni piho ya mwamutende	Makande ni mañolo MT3 Ñ3 - kubonisa zibo tuna ni kufitisa muhupulo, maikuto, buikupuleli: - kubupa likalulo zeshutana zakuñola ili kuikupulela, kufa liñusa ni mulelo wakususueza: kukandeka, kotalusa ni kotalusa - tahisa litimana zeñozwi ka mukwa wakupuleli buntu ni musebezi yabutokwa, kakusebelisa sibupeho sesiswanela ni kutahisa zeswamela kwa bateelezi: liñolo la, kufitisa maikuto, susumezo, mitende, liñusa, kusufazo ya mazimumwangala, tahiso, piho

9.3 Puo ni zibo yamanzwi

Puo ni zibo ya manzwi iswanelwa kulutwa in hamoho kamukwa oipitezi baituti habenze bazwela pili mwalitaba za 8 to 9.

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT4 PUO NI ZIBO YA MANZWI bonisa zibo ni kukona kusebelisa mikwa yapuo hakuñolwa ni kubulelwa, ni kalulo za sebeliso ya puo kwakubulela ni kuñola	Milumo ni litaku MT4 PM1 - kulemuha ni kusebelisa milumo mwakubulela ni sibupeho sa manzwi: - kulemuha likalulo ze latelela za lipulelo: matumanosi (amakuwani ni amatelele), matumamoho ni mulumo wa matumanosi - kualula manzwi mwa likalulo - kulemuha ni kusebelisa sibupeho sa Linzwi kakuncinca taluso ya manzwi: maekezi, lisina, mitai - ziba cincano ya manzwi ni manzwi a puo (mubulelelo) - lemuha likalulo za lipulelo: mabizo, maemeli, maezi, matauli, masupi, makopanyi ni limakalo	Milumo ni litaku MT4 PM1 - kulemuha ni kusebelisa milumo mwakubulela ni sibupeho sa manzwi: - kulemuha likalulo ze latelela za lipulelo: matumanosi (amakuwani ni amatelele), matumamoho ni mulumo wa matumanosi - kualula manzwi mwa likalulo - kulemuha ni kusebelisa sibupeho sa Linzwi kakuncinca taluso ya manzwi: maekezi, lisina, mitai - ziba cincano ya manzwi ni manzwi a puo (mubulelelo) - lemuha likalulo za lipulelo: mabizo, maemeli, maezi, matauli, masupi, makopanyi ni limakalo

9.3 Puo ni zibo ya manzwi (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT4 PUO NI ZIBO YA MANZWI hulisa zibo ya puo ya mushobo ka mulelo wakusebelisa mushobo ka manzwi, likalulo, litaba ni litimana	Sibupeho MT4 PM2 - kubonisa zibo ni kukona kusebelisa mikwa yapuo hakuñolwa ni kubulela: - kusebelisa manzwi hande - lemuha sieza, liezi ni siezwa mwa litaba - kulemuha ni kusebelisa mifuta ya litaba: kusupeza, kubuzisisa, taelo, kumakala - kuziba ni kusebelisa mifuta ya ma amanyi kuhulisa litaba: kalulo, siezi, siezwa, liezi, mayemo - cinca ma amanyi mwa likalulo za pulelo ni kukutisa - bupa: litababanyana, pulelozwako tomahanyo yalikalulo za pulelo - lemuha ni kubupa litaba za puo ze lukile: linako, litaba za sibuabui ni litaba za piho, lipulelo za sieza ni ziezwa	Sibupeho MT4 PM2 - kubonisa zibo ni kukona kusebelisa mikwa yapuo hakuñolwa ni kubulela: - kusebelisa manzwi hande - lemuha sieza, liezi ni siezwa mwa litaba - kulemuha ni kusebelisa mifuta ya litaba: kusupeza, kubuzisisa, taelo, kumakala - kuziba ni kusebelisa mifuta ya ma amanyi kuhulisa litaba: kalulo, siezi, siezwa, liezi, mayemo - cinca ma amanyi mwa likalulo za pulelo ni kukutisa - bupa: litababanyana, pulelozwako tomahanyo yalikalulo za pulelo - lemuha ni kubupa litaba za puo ze lukile: linako, litaba za sibuabui ni litaba za piho, lipulelo za sieza ni ziezwa

9.3 Puo ni zibo ya manzwi (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT4 PUO NI ZIBO YA MANZWI hulisa zibo ya puo ya mushobo ka mulelo wakusebelisa mushobo ka manzwi, likalulo, litaba ni litimana	Maswayo akubala ni peletelo MT4 PM3 - sebeliso ya maswayo akuñola kaufela ka mukwa oswanela kumamela kusautwahala: - sebelisa kaswanelo mwaswayo akubala: kuto, felwani, fielo, puzo ni makalo - kulemuha ni kusebelisa maswayo akubala aipitezi: kanala, tusakana, kutwana, fielo, dashi - sebelisa milao ya peletelo ni muñolelo olukile wa puo (muñolelo 3): - sebelisa muñolelo olukile mwalikalulo: w ni y; i ni y; manzwi a puta lulimi ni asaputi lulimi, kutula, manzwi a utwahala kuswana ni limakalo; makopanyi ni manzwi akutela - kusebelisa mulao wa muñolelo kamokuswanelela kubupa manzwi <u>akopana</u> ni <u>asakopani</u>	Maswayo akubala ni peletelo MT4 PM3 - sebeliso ya maswayo akuñola kaufela ka mukwa oswanela kumamela kusautwahala: - sebelisa kaswanelo mwaswayo akubala: kuto, felwani, fielo, puzo ni makalo - kulemuha ni kusebelisa maswayo akubala aipitezi: kanala, tusakana, kutwana, fielo, dashi - sebelisa milao ya peletelo ni muñolelo olukile wa puo (muñolelo 3): - sebelisa muñolelo olukile mwalikalulo: w ni y; i ni y; manzwi a puta lulimi ni asaputi lulimi, kutula, manzwi a utwahala kuswana ni limakalo; makopanyi ni manzwi akutela - kusebelisa mulao wa muñolelo kamokuswanelela kubupa manzwi akopana ni asakopani

9.3 Puo ni zibo ya manzwi (zwelopili)

Milibo yazeitutwa	Milibo kabutungi	
	Sitopa 8	Sitopa 9
<i>Baituti baka:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>	<i>Kwamafelelezo asitopa baituti bata kona kueza:</i>
MT4 PUO NI ZIBO YAMANZWI bonisa zibo ni kukona kusebelisa mikwa ya puo ka kuteeleza, kubulela, kubala ni kuñola	Zibo ya manzwi MT4 PM4 - kuhapa mañusa kabutungi ni kuasebelisa mwanzila yelukile: - colisa manzwi ni maswanataluso - buluko ya manzwi: buka ya manzwi - sebelisa dikishinali kutalima toloko ya manzwi - fumana taluso ya taluso ya manzwi: mo asebelisizwe mwalitaba (sikuka sa mwalitaba); mo anyaliseza ni amañwi - lemuha: malatulanyi, maswanataku and malikanyisamilumo - kulemuha manzwi a kopani: lipulelo za maezi, likwata za manzwi mwa taba, linguli, mashitanguti - bupa manzwi amanca: toho, toloko, kutalima, cinco ya toloko, pupo ya kale, makopanyi, mabizo akusufalizwe, lipulelo zalisheya zenani liswanataku, manzwi abupilwe fa litaka za libizo butata, ncc - sebelisa manzwi a swanela mulelo, bateelezi, mo a inezi mwataba ni sizo	Zibo ya manzwi MT4 PM4 - kuhapa mañusa kabutungi ni kuasebelisa mwanzila yelukile: - colisa manzwi ni maswanataluso - buluko ya manzwi: buka ya manzwi - sebelisa dikishinali kutalima toloko ya manzwi - fumana taluso ya taluso ya manzwi: mo asebelisizwe mwalitaba (sikuka sa mwalitaba); mo anyaliseza ni amañwi - lemuha: malatulanyi, maswanataku and malikanyisamilumo - kulemuha manzwi a kopani: lipulelo za maezi, likwata za manzwi mwa taba, linguli, mashitanguti - bupa manzwi amanca: toho, toloko, kutalima, cinco ya toloko, pupo ya kale, makopanyi, mabizo akusufalizwe, lipululo zalisheya zenani liswanataku, manzwi abupilwe fa litaka za libizo butata, ncc - sebelisa manzwi a swanela mulelo, bateelezi, mo a inezi mwataba ni sizo

10. TATUBO

Tuto yeitingile kumuituti, kutatubiwa ko kuzwelezipili ni lipetahalo zapetile munituti ni munituti kanako ni nako ki kalulo yezamaelela ni mungendenge wakuluta ni kuituta. Musebezi wabutokwa ki kufa siswaniso sabutokwa kuamana ni zwelopili yamuituti kamukwa wakufumana mitomo yakuituta yemwasilabbasi, kungelela cwalo ni zibo yamipilelo. Litatubonyana kapa litatubo ki zetusa feela mwakualula. Kuziba zeñata ka ze, mutalime mulao wakuhulisa ni mapampili amañwi.

10.1 Mifuta ni mikwa ya kutatuba

Kukona kuziba mayemo azeitutwa, litatubo zelukisizwe ni zesikalukiswa likaeziwa ili kuziba mayemo amuituti mwaezeza/mwapaseza mwalituto zahae. Tatubo yezwelapili inani kuutwahala, kamukwa watuto yeitengile kumuituti mwaezeza. Teachers must provide a reliable and valid assessment of the learner's performance in the specific objectives. Maticele babone kuli zetahisizwe ki munituti ki zabutokwa. Linepo zayomuñwi zafumaneha ni mwasika eza hande, ni moo atokwa tuso. Bashemi ba katalusezwa zazwelopili yamwana bona mwalituto, mo atokwa kususuezwa, ni kufiwa tuto mwaitutela.

Linepo zamuituti likaboniswa mi likafiwa kwabashemi.

Tatubo yezwelezipili iswanela kuitukisezwa ni kubeiwa fa linaneho kwa makalelo asilimo, mi ibe yebunolo ni kufita. Linepo zefilwe mwa misebezi yamwa kilasi, misebezi ya buikekzezo, ma misebezi ya sikolo yenga nako yetelele, misebezi ya sikolo, misebezi ya kwahae ni tutabonyana ibeiwe fa pampili ya misebezi ya tatubo.

Tatubo yebupa ni kufa liñusa

Mifuta yemibeli ya sebeliswa kwa kutatuba ki tatubo ye bu ni tatubo ye fa liñusa. Mufuta wa tatubo ye ki ye bupa ni kufa liñusa kakuli temuho ye bile teñi kapa kueziwa ni litaba kamukana zefumanwi ki ze sebeliswa kamikwa ye mibeli ili kufa sikuka kumuituti ni kutusa kubupa ni kuetelela mwamungendenge wa kulutiwa ni kuituta. Tatubo i na ni kalulo ya kubupa ni kufa liñusa kumuituti kubona feela:

- isebeliswa kubasusueza kukeza ngana ni zibo, kubupa mikwa yeminde ni kuhulisa mikwa yelukile yakuituta
- musebezi ya tatubo itusa baituti kutatulula butata kangana kakusebelisa seabaitutile
- ticele usebelisa liñusa/litaba kumbweshefaza mikwa yakuluta kayona ni lisebeliso zeitusiswa hakulutwa

Tatubo yefaliñusa ki tatubo yeeziwa kwamafelelezo asilimo kakuya kalinepo zafumani munituti mwahalaa silimo mwalituto kaufela, ni kungelela linepo zatatubo yamafelelezo asilimo. Tatubo yefa liñusa ki iliñwi yeeziwa kwamafelelezo asilimo ni kupasisa munituti kumuisa mwasitopa se sitatama.

Mikwa yakutatuba kokusikalukiswa ni kokulukisizwe hande

Ticele u na ni kutatuba kaswanelo kunyakisisa kubona kapa munituti ni munituti uzibile lika zabutokwa sina kamo lishashululezwi mwasilabbasi yatuto, mi kuzona ze ticele u taba ni siswaniso sazwelopili kaufela yabile ni yona munituti. Kabutungi, taba ye ikonwa kueziwa kamukwa wosika lukiswa kakulemuha ko kulukisizwe zwelopili yamuituti yomuñwi ni yomuñwi kuamana ni kuituta ni kukaliketa lika habanze babalisisa lika, kutalusa liponahalo ni lika zeñozwi, kusebelisa ngana, kufana maikuto/mañusa, kufa katulo yeutwahala ni kuitenga kwabona mwalika.

Hakuli kwabutokwa kubeya tatubo yamayemo alukisizwe hande, ticele uswanela kusebelisa nzila yamayemo akuituta kwakamita ni kukaliketa mayemo akutatuba mayemo azibo yamuituti. Kusebeliswa kwatutabonyana twakamita twakuñola ni twakubulela tukona kutatuba feela zibo yelikani kacwalo hakuwaneli kunga hahulu nako yetelele. Tutabonyana tuswanela kunga feela kalulo ya tuto konji fokuñwi feela kona tukona kunga tuto ya lizazi kaufela.

Kutatuba

Mañusa alitaba zesimuluha fatatubo yezwelezipili yazelukisizwe ni kuya kamulao ni zesika lukiswa ni kusaya kamulao lisebeliswa ki ticele kuli azibe nako yaswana kuli azibe kuli ufi wakuluta woswana kungiwa ni lisebeliso zeswana kusebeliswa kwazelopili ni litokwahalo zamuituti yomuñwi ni yomuñwi. Kwamafelelezo akalulo yeñwi yabutokwa yakuluta, ni kwamafelelezo a temu yeñwi ni yeñwi, ticele hamohocwalo ni muituti yomuñwi ni yomuñwi baswana kutatuba yomuñwi, seo baitutile baituti, ni kuli kisikamañi sesiswana kueza nako nikumbweshefaza kusebeza hamoho nisesipetilwe ki kilasi.

Kutatuba kamukwa wakuitekula mosiezezwa sika

Linepo halifiwa mwatatubo yezwelezipili, ki kwabutokwa kubonisa mayemo ao muituti ukonile kufumana kaona nepo ni kufita familibo yakupasa, mi habapanywi ni yomuñwi muituti mwapaselize. Muituti ukafiwa nepo yakupasa kataku ya A, B, C ni cwalo-cwalo. Kutatuba kamukwa wakuitekula mosiezezwa sika, kuswanezwi kueziwa kakusupeza mayemo atatuba kaona muituti ni mokufela linepo. Toloko yalinepo zakupasa iswanezwi kuñolwa mwatuto silimo ni silimo, ki kwabutokwa kuli maticele mwaliluko labona basebeze hamoho ni kuutwisisa mukwa wakutatuba ni kufa linepo, kuli linepo libe zelukile ni kuikolwisisa kuli ki zaniti.

10.2 Litoloko zamayemo alinepo

Mayemo azapetile munituti ni mutomo wazibo yeswanela kufitiwa kuyona mwasilambasi yatuto litasupuzwa kakusebelisa litaku zamayemo a A-E ili mo A ikaba nepo yepahami mi E ikaba nepo yekwatasi. Hakufiwa taku ki kubonisa nepo yeo munituti akonile kufumana. Papiso yeli mwahala linepo ni mitomo yeitutwa ki zebonisizwe mwatafule yeli mwatasi. Taku ki yetasebeliswa kusupeza linepo isiñi mayemo.

Sitopa	% Mayemo	Litoloko yamayemo alinepo
A	80%+	Ukonile kuutwisisa zeswanelwa. Munituti uzwile mubano mwalikalulo kamukana zabutotwa zaswanelwa kuituta.
B	70-79%	Ukonile kupeta hande hahulu zeswanelwa kuitutwa. Munituti ufamyemo akamita mwakilasi mi ubonisize kukona kueza zeswanelwa kabutungi.
C	60-69%	Ukonile kupeta zeswanelwa kuitutwa. Munituti ukonile kuutwisisa zeswanelwa kuitutwa mi ukona kusebelisa zibo yahae mwalinzila zeñata .
D	50-59%	Ukonile kufumana kalulonyana kuzeswanelwa kuitutwa. Munituti ukonile kuutwisisa zeswanelwa kuitutwa, kono fokuñwi utokwa tuso mwalikalulo zeñwi.
E	40-49%	Ukonile kufumana zenyinyani kuzelutwa kuli angiwe kuli kimuikoneli. Munituti hasikakona kufumana zeñata kuzeswanelwa kuitutwa mwasitopa mwasilimo kaufela. Munituti utokwa tuso yaticele mwalikalulo zeñwi.
U	0-39%	Hasikakona kufumana zeswanelwa hande kuzeitutilwe. Munituti hasikakona kuutwisisa buñata bwazeswanelwa kuitutwa mwasitopa ni hana fumani tuso yeñata kuticele. Munituti utokwa tuso yakulutiwa nako yetelele.

10.3 Milibo yatatubo

Mwa litopa zekwatasi zepahami, maemo a baituti akuteeleza ni kubala, hamohocwalo ni zibo yapuo ni manzwi litatubwa habanze babulela ni kuñola, kacwalo milibo yatatubo yalizibo ze ikopanywa kwa milibo yatatubo ya kubulela ni kuñola.

Milibo yakutatuba puo yapili yaSilozi ki:

MT1 KUTEELEZA NI KUBULELA

Milibo yazeitutwa

Baituti baka tatubwa maemo abona a:

- kuteeleza katokomelo kwalitimana zeñata ni kusupeza mukwa omunde hakuteelezwa
- kubulela hande ni kabulukuluhi kakusebelisa hande puo kufa butokwa, bateelezi ni sizo

Milibo yasitopa

Baituti baswanela kukona ku:

MT 1 KB1 teeleeza katokomelo kuzeshelenashelana zebulelwa, zeteleezwa ni kubonwa

MT 1 KB2 teeleeza kwamañusa katokomelo ni kulika kunyakisisa mañusa atata ni puo

MT 1 KB3 sebelisa puo yelukile ni mukwa kwabateelezi babacincana ni butokwa bobufilwe

MT1 KB4 lela ni kufa lithiso kwabateelezi babashutashutana

MT1 KB5 eza kalulo yeswanela yakukandeka hamoho ni babañwi

MT2 KUBALA

Mulibo wazeitutwa

Baituti baka tatubwa maemo abona a:

- kubala ni kualabela kwamifutafuta yamakande aswanela sitopa ana ni lito ho zehapeleza kuhupulela kwapaata

Milibo yasitopa

Baituti baswanela kukona ku:

MT2 B1 supeza kutwisiso yazeutwahala ni zesautwahali kungelela ni mukwa

MT2 B2 nyakisisa, tatuba ni kubupa lika zaniti, maikuto ni kufa bupaki bwaniti kuzwelela mwalikande

MT2 B3 supeza zibo yesebeliswa ki bañoli kakuhapa maikuto abababali

MT2 B4 lemuha ni kutoloka zabutokwa mwamifuta yecincana yazemwalibuka ni kulinyalasanisa ni butokwi bwazona

MT3 KUÑOLA

Mulibo wazeitutwa

Baituti baka tatubwa maomo abona a:

- kutahisa litimana zeshelana ili zeyelela ni kutamahana ili kutahisa buikezezo, buntu, musebezi ni zeñwi zabutokwa zatuto yepahami

Milibo yasitopa

Baituti baswanela kukona ku:

MT3 Ñ1 Kubakanya muhupulo ni maikuto ni kuatahisa kakuñola kamukwa oswanela

MT3 Ñ2 Kunopa litaba mwa litimana ni kulisebelisa ka mukwa omuñwi ni bateelezi

MT3 Ñ3 Kubonisa zibo tuna ni kufitisa muhupulo, maikuto, buikupuleli

MT4 PUO NI ZIBO YAMANZWI

Milibo yazeitutwa

Baituti baka:

- Kuhulisa zibo ya puo ya mushobo ka mulelo wakusebelisa mushobo ka manzwi, likalulo, litaba ni litimana
- Kubonisa zibo ni kukona kusebelisa mikwa yapuo hakuñolwa ni kubulelwa, ni kalulo za sebeliso ya puo kwakubulela ni kuñola

Kuhapa mañusa kabutungi ni kuasebelisa mwanzila yelukile:

Milibo yasitopa

Baituti baswanela kukona ku:

MT4 PM1 Kulemuha ni kusebelisa milumo mwakubulela ni sibupeho sa manzwi

MT4 PM2 Kubonisa zibo ni kukona kusebelisa mikwa yapuo hakuñolwa ni kubulela

MT4 PM3 Sebeliso ya maswayo akuñola kaufela ka mukwa oswanela kumamela kusautwahala

MT4 PM4 Kuhapa mañusa kabutungi ni kuasebelisa mwanzila yelukile

10.4 Tatubo yezwelapili: likuka kabutungi

Nombolo yamisebezi yalitatubo yezwelapili kateemu ina ni kuketiwa, kubeiwa linepo ni kuñolwa fapampili. Litatubo zezwelapili likalukisiwa ni kulaitelwa kakuya kasikuka sakulaitela misebezi, mukwa walinepo ni likalabo. Mukwa wakulaitela misebezi yabaituti ikafiwa kwabaituti pili basika fiwa kale musebezi. Bupaki bwamusebezi woezizwe ki baituti omunde hahulu, omunde hanyinyani ni okwatasi, mane cwalo ni musebezi yeñozwi ni pampili likalabo ilukela kubulukiwa mwasikolo kuisa kwamafelelezo asilimo. Maticele bakona kutatuba ni kuñola fapampili misebezi yatatubo yezwelapili yemiñata kuba kalulo yakuhulisa zibo yabaituti. Kwamafelelezo asilimo kupasa kukaitinga famisebezi yetatubilwe kulatelela silambasi.

Kuteeleza ni kubulela

Zibo yabanana yakubulela (zesikaitukiswa) ni zibo yakukona kufana maikuto iswanela kutatubwa mwahala silimo, ni zibo yabona yakutahisa lika ieziwe hañwi kateemu, kakusebelisa sikuka skulaitela sesifumaneha mwasilambasi mo. Linepo liñolwa mwamibamba yefitana fahali mwapampili yalinepo zatatubo.

Kubala ni ketelelo yakuñola

Kubala kakutwisiso ni ketelelo yakuñola kuna ni kutatubiwa kanako ni nako mwahala teemu kakusebalisa lipuzo zeshelana ili zetatuba kutwisiso yazeamilwe feela kuzona ni zetolokilwe hande; kunyakisisa katokomelo litaba mane ni mulelo wabañoli kwababali. Baituti habañola misebezi yaketelelo yakuñola, baswanela kuketa litaba zeswanela zengilwe fataba kapa litaba ni/ kapa lisebeliso zeboniwa ni kuli sebelisa kuñola taba yena ni sibupeho, mulelo ni bateelezi babasaswani ni babafumaneha mwataba yapili. Musebezi waketelelo yakuñola kuba kusufazo, liñolo, piho, litimananyana, katiso yakazazi, nicwalocwalo.

Hakukonahala musebezi ulimuñwi wakubala kakutwisiso ni waketelelo yakuñola ubeiwe fapampili yalinepo zatatubo kateemu ni teemu. Musebezi ulukela kuba walinepo zemashumi amane mikasamulaho ualuhanywe ka 2 kufumana nepo ya 20.

Kuñola kokuzwelapili

Hakukonahala kuñolwe likande lililiñwi ni mufuta wamañolo akusufalizwe lilaitelwe mi linepo libeiwe fapampili yalinepo zatatubo kateemu ni teemu. Kutatubiwe makande ashutana mwateemu ni teemu. Butelele bwamakande akuñola buswanela kuba:

Makande akuñola:

Sitopa 8: 200 – 300 manzwi

Sitopa 9: 300 - 350 manzwi

Misebezi yemikuswani: (kmt. Mañolo ni cc)

Sitopa 8: 150 - 180 manzwi

Sitopa 9: 180 - 200 manzwi

Zemwalibuka

Tuto yazemwalibuka ingelezi likalulo zetalu: likande, papali ni mukanga. Mifuta kaufela yemilalu iswanela kutatubiwa kamukwa wakubulela, kuñola makande ni kuñola litatubonyana. Hakukonahala musebezi ulimuñwi wakuñola zemwalibuka zeketilwe kusebeliswa uswanela kulaitelwa hañwi kateemu mi linepo lina ni kubeiwa fapampili yalinepo zatatubo. Misebezi yanako yetelele yalipuzo zezamaelela ni mayemo amusebezi ili obata kuli baituti bafe kalabo zamufuta walikande uswanela kuezwa kakucincana mwahala silimo kaufela, ili kuli baituti batwaele mifuta yamisebezi kaufela mwakalulo ye. Mwatatubo yamafelelezo asilimo, baituti bakañola pampili yabona yazemwalibuka famusebezi obaezize mwateemu yamafelelezo feela.

- (i) Makande (amatelele kapa amakuswani)
Zemwalibuka liswanela kunyakisiswa kabutungi kakuya kababa pali, mitomo,tatelelano yalika, mihupulo, mihupulonyana ni sibupeho, zakueza ni zekaezhala, ni puo ni zakuakaleza. Baituti baswanela kukona kualabela kwalika moliezahalela ni kukona kualaba lipuzo zemwamayemo alikande.
- (ii) Lipapali
Papali yekuswani ina ni kuitutwa. Zemwalibuka liswanela kunyakisiswa kabutungi kakuya kababa pali, mitomo,tatelelano yalika, mihupulo ni sibupeho, zakueza ni zekaezhala, ni puo ni zakuakaleza. Baituti baswanela kukona kualabela kwalika moliezahalela ni kukona kualaba lipuzo zemwamayemo alikande
- (iii) Mikanga
Mikanga inani kunyakisiswa kakuamana ni sibupeho, zemwahali ni linzwi, kuikupulela, mayemo alinzwi ni maikuto ni milumo yezamaelela ni mihato, ni mukanganyana. Baituti baswanela kukona kualaba kakuya kamoo siezahalela sika ni lipuzo zekuswani zezwelelal famakandenyana ni kubapanya ni kushutanisa mikanga yenani mitomo yeswana

Tikanyezo yelumelezwi yakubala kakuya kasitopa ni sitopa:

Sitopa 8: 6 mikanga **NI** 1 papalinyana **NI** 1 likande **KAPA** 5 makande amakuswani kasilimo

Sitopa 9: 8 mikanga **NI** 1 papalinyana **NI** 1 likande **KAPA** 6 makande amakuswani kasilimo

Puo ni zibo yamanzwi

Puo ni zibo yamanzwi litatubiwa mwalikalulo zeñwi, mi ticele uswanela kulaitela nihaike tatubonyana iliñwi kateemu ni kubeiwa fapampili yalinepo zatatubo. Tatubonyana iswanela kuba yalinepo ze 20 yeka alulwa habeli kueza linepo ze 10.

Kusufazo yatatubo yezwelapili yakalulo kateemu

Kalulo yazibo	Linepo	Kaufela
1. Kuteeleza ni kubulela		
Kubulela kokuitukiselizwe/ zibo yakuikopanya	10	
Kubulela kokuitukiselizwe	10	
Kaufela		20
2. Kubala ni kuñola		
Kubala kakutwisiso ni Ketelelo yakuñola	20	
Puo	10	
Makande akuñola: likande	20	
Makande akuñola: likandenyana	10	
Musebezi wazemwalibuka	20	
		80
KAUFELA		100

Linepo zapiho yamafelelezo ateemu

Linepo zatatubo yezwelelapili zakopana kueza 100. Baituti baka ñola tatubonyana kwamafelelezo a teemu yapili ni yabubeli,linepo zeo likopanywa ni zatatubo yezwelelapili kubakalulo yakupasa.

Nepo yezwelezipili (CA) yatemu ni temu ikaya falinepo ya 100. Nepo yeo iswanela kukopanywa kwa nepo yatatubonyana ni kuialula mokuswanelela kufumana nepo yamafele atemu, yekasupezwa fapampili yamuituti yalinepo zazibahazo.

Maticele baswanela kuziba kuli tatubonyana yefiwa mwateemu 1 ni teemu 2 hakilitatubo, kono Kikalulo yatutubo yezwelezipili.

Sitopa 8

Tatubonyana yamafelo atemu 1 ni temu 2 likaya fa 50 linepo miliswanela kutatuba likalulo zelatelela:

- Kubala kakutwisiso -20 linepo
- Puo/zibo yamanzwi -10 linepo(kuzwelela kuzelutilwe mwatemu)
- Kuñola kokuzwelapili/zemwalibuka -20 linepo(kuzwelela falitaba zelutilwe mwatemu)

Sitopa 9

Tatubonyana yamafelo atemu 1 ni teemu 2 likaya fa 50 linepo miliswanela kutatuba likalulo zelatelela:

- Kubala kakutwisiso -20 linepo
- Puo/zemwalibuka -10 linepo (kuzwelela kuzelutilwe mwatemu)
- Kuñola kokuzwelapili/ zemwalibuka -20 linepo (kuzwelela falitaba zelutilwe mwatemu)

Nihakulicwalo, tatubonyana ya mafelo atemu 2 ikaya fa 100 linepo, kakulatelela mitala ni zetokwahala kakuya kasilabasi. Tatubonyanaye ilelezwi kuli baituti baitukiseze tatubo yetuna yamafelelezo

Maticele baswanela kubona kuli mayemo abutata ni mifuta yalipuzo zetatubiwa zazamaelela ni mayemo asitopa ni kuzwelela familibo ni lizibo zelutilwe mwahala temu.

10.5 Litatubo zetuna zamafelelezo asilimo: likuka kabutungu

Tatubo yamafelelezo asilimo ikañolwa mwasilozi. Libaka lakuñola tatubo ye ki kutatuba kamo muituti akonile kuziba milibo yeitutilwe mwalimo kaufela. Kuitukiseza tatubo ye kwamafelelezo asilimo hakuwaneli kefitelela liviki zepeli.

Tatubo yamafelelezo asilimo yakuñola ikaba ni mapampili amalalu:

Pampili	Mifuta yalipuzo	Nako	Linepo
Pampili 1 Kubala ni ketelelo yakuñola	Pampili ye ikaba ni likalulo zepeli, kalulo ni kalulo ikaba ni lipuzo zekazwa fatimana iliñwi. Litimana zepeli ze liswanela kuba za kukandeka, zaniti kapa zeluta. Manzwi kaufela alitimana zepeli zesebelisizwe mwapampili ye abe abatofita fa 800 mwasitopa sa 8, ni 1000 mwasitopa sa 9 Kalulo 1 Kalulo ye ikaba ni misebezi yemibeli, mi lipuzo kaufela likazwa fatimana yapili. Musebezi 1: Kubala kakutwisiso Musebezi wo ukaba lipuzo zalikalabo zekuswani, zakuketa, zaniti-buhata ni/kapa zakubapanya. Hakuna nepo yekazwiswa	2 liholo	50 [20] (10)

Pampili	Mifuta yalipuzo	Nako	Linepo
	kamafosisa asipelete, puo kapa maswayo akubala. Lipuzo lika tatuba milibo yetatama: MT2 B1 Musebezi 2: Puo ni zibo yamanzwi Linepo zelishumi likatatubiwa fapuo ni zibo yamanzwi kuzwelela famusebezi. Lipuzo lika tatuba milibo yetatama: MT4 PM1, PM2, PM3, PM4 Kalulo 2 Kalulo ye ikaba ni misebezi yemibeli. Lipuzo likazwa fatimana yabubeli. Musebezi 1: Kalabo yakutoloka Lipuzo zetokwa likalabo zetoloka likasebeliswa, ili zalinepo zekalela ku 2-4. Baituti baituti baka sebelisa likabo zamusebezi olukisizwe hande. Bukwala, peletelo ni puo likabonelwa hakulaitelwa musebezi wo. Lipuzo lika tatuba milibo yetatama: MT2 B2, B3 Musebezi 2: Ketelelo yakuñola Baituti baswanela kuketa mañusa mwanimana ni kuaneya kamukwa omuñwi bakeñisa babateleza, kmt kusufazo yaliñusa leluketilwe, litaelo, liñolo (lasimubuso kapa lesi lasimubuso), email, piho, liñusa lelikuswani, buka yakatiso, pampilinyana yamañusa ni litekiso. Manzwi aswanela ki 150-180 kuba sitopa sa 8 ni 180-200 kuba sitopa sa 9. Haiba ki kusufazo manzwi ki 80. Lipuzo lika tatuba milibo yetatama: MT2 B1, B2, B3 MT3 Ñ1, Ñ2 MT4 PM3, PM4		(10) [30] (20) (10)

Pampili	Mifuta yalipuzo	Nako	Linepo
Pampili 2 Ketelelo yakuñola	Kuka fiwa litoho zamakande ze 6 ilifo mutatubiwa ukaketa lililiñwi lakañola kamanzwi a 200-300 mwasitopa sa 8 ni 300-350 mwasitopa sa 9. Litoho zamakande lika ñolwa kamukwa wakukandeka, kukanana ni kutalusa. Lisebeliso zesueswa zezwana sina tutaba totukuswani, maswaniso, linguli, timana yeekuswani, mashekanu ni cc. Lipuzo lika tatuba milibo yetatama: MT3 Ñ1, Ñ3 MT4 PM2, PM3	1 hola 30 mizuzu	20
KAUFELA			20
Pampili	Mifuta yalipuzo	Nako	Linepo

Pampili 3 Zemwalibuka	Pampili ye ikaba ni lipuzo zetalu za linepo ze 15 puzo ni puzo, mi munituti uka alaba feela ZEPELI. Puzo iliñwi iswanela kubuziwa famukanga, yeñwi falikande, yeñwi fapapali, mi lipuzo likona kuba zafamusebezi oezizwe kapa zekopanya zeezizwe ni zesika eziwa zekona kualabiwa mwatimana iliñwi kapa zeñta. Kusike kwatimiwa linepo bakeñisa mafosisa apuo. Ye hakitatubo yakutalima likalabo mwabuka. Lipuzo lika tatuba milibo yetatama: MT2 B4	1 hola 30 mizuzu	30
KAUFELA			30

10.6 Linepo zakupasa

Tatubo yezwelapili ikatisa 50% kwa nepo ya mafelelezo mwasilimo yasitopa mi tatubo ya mafelelezo a silimo ikatisa 50%. [50 linepo + 50 linepo =100].

Linepo zakutatuba zakalulo ni kalulo li kaba sina cwana:

Kalulo	Toloko	Linepo	Kupasa
Tatubo yezwelapili	Kuteeleza ni kubulela, kubala ni kuñola, puo ni zibo yamanzwi	100	50%
Tatubo yakuñola	Pampili 1	50	25%
	Pampili 2	20	10%
	Pampili 3	30	15%
	KAUFELA	100	100%

Mibamba yepumahanya ni kusupeza kalulo ni kalulo

Mulibo watatubo	Tatubo yezwelapili	Pampili 1	Pampili 2	Pampili 3
Kuteeleza ni kubulela				
MT1 KB1	✓			
MT1 KB2	✓			
MT1 KB3	✓			
MT1 KB4	✓			
MT1 KB5	✓			
Kubala				
MT2 B1	✓	✓		
MT2 B2	✓	✓		
MT2 B3	✓	✓		
MT2 B4	✓			
Kuñola				
MT3 Ñ1	✓	✓	✓	
MT3 Ñ2	✓	✓		
MT3 Ñ3	✓		✓	
Puo ni zibo yamanzwi				
MT4 PM1	✓			
MT4 PM2	✓	✓	✓	
MT4 PM3	✓	✓	✓	
MT4 PM4	✓	✓		✓

ÑAMBEKO A: LITALUSO ZAMANZWI ASEBELISIZWE

Manzwi ni lipulelonyana lingilwe kuzekaitutwa kunolofaleza babasebelisa silambasi ni kusebelisa kubapanya litoloko, kmt kotalima faintaneti

LISTENING	English		Silozi
	1.	critical listening	kuteeleza katokomelo
	2.	appreciate attitudes and behaviour	kuamuhela mukwa
	3.	audio and visual texts	zeteleezwa ni kubonwa
	4.	praise songs	lipina zalitumbo
	5.	chants	miambo
	6.	personal accounts	buikalabelo
	7.	cultural ritual	zeezwa kasizo
	8.	computer programme	lituto zalikopyiuta
	9.	logical, clear and structured way	kuzamaelela, kuutwahala ni sibupeho sesilukile
	10.	factual accounts	likezahalo zaniti
	11.	respond to expositions	kualabela kuzezibahalizwe
	12.	identify the gist, purpose and audience	kulemuha mutomo, mulelo ni bateelezi
	13.	show insight	kusupeza zibo
	14.	draw conclusions and deductions	kufumana mafelelezo alika kakuya kaze bautwile
	15.	interpret cues	kutoloka likuka
	16.	sequence, cause and effect	tatelelano, zetisa ni zetiswa cwalo
	17.	points of view	maikuto afitiswa
	18.	stylistic effects	bucaziba bwasebeliso ya puo
	19.	rhetorical questions	lipuzo zesina likalabo
	20.	emotive language	puo yesisimuna maikuto
	21.	inclusive language	puo yeingelezi

	22.	recognise personal anecdotes stereotyping, bias, prejudice and propaganda	lemuha makande atabisa/ ato yetabisa kapa amutu maikuto ase ayahile mwa booko, ketululo, kuba ni maikuto ni kulwanisana ka maikuto
	23.	critique misleading information	kunyakisisa litaba zelyanganisa

	English		Silozi
SPEAKING	24.	communicate clearly and effectively	kuambola kaku utwahala ni kaswanelo
	25.	correct language and style	puo yelukile ni mukwa
	26.	speak clearly, coherently and audibly	kubulela kaku utwahala ni kakuzamaelela
	27.	familiar and unfamiliar contexts	litaba zezibahala ni zesazibahali
	28.	courtesy expressions	mubulelelo wolukile
	29.	idiomatic language and collocations	puo ya linguli
	30.	register	kuzibahaza
	31.	multimodal tools	lisebeliso zengelezi
	32.	rehearse (presentations)	kuitukiseza
	33.	accept criticism and challenges	kuamuhela linyazo ni butata
	34.	argue against bias or stereotyping	kukanana zisialuluti ni maikuto aseayahile mwabooko ya mutu
	35.	support or challenge different perspectives politely	kubonisa kemelo kalikute kapa kulwanisana ni maikuto ashutana shutana kalikute
	36.	challenge assumptions	kulwanisana ni maikuto
	37.	social conventions	zabupilo zakuikola
	38.	interest and sensitivity	litakazo ni kulemuha lika kabubebe
READING	39.	critical reflection on texts	kunyakisisa litimana
	40.	explicit and implicit meanings	litaluso zeutwahala ni zesautwahali

	41.	use stress, intonation, rates and pausing for expressive reading	sebelisa tiisezo, mubulelelo, ni kuyema hainyanyi hanza bala
	42.	non-verbal strategies	puo ya mubili
	43.	fiction and non-fiction	zaniti ni zesizaniti
	44.	connecting, inferring, summarising, evaluating, contextualising	kungungahanya, mafelelezo, kukusufaza, kutatuba, kukusufaza mutomo
	45.	central idea	muhupulo wabutokwa
	46.	analyse the impact/cumulative impact	kunyakisisa zefumanwi/ zezwelelela pili
	47.	compare and contrast	kubapanya ni kufa shutano
	48.	draw inferences	kufita kwamafelelezo asika
	49.	textual evidence	bupaki bwa mwatimana
	50.	graphic features	maswaniso a etelela
	51.	writers and their effects	bañoli ni susumezo yabona
READING (cont.)	English		Silozi
	52.	how writers achieve effects and influence readers	kamo susumezo yabañoli ifitela kwababali
	53.	assess credibility	kutatuba buniti
	54.	opinions and facts	maikuto ni mabaka aniti
	55.	irrelevant evidence	bupaki bobusi bwaniti
	56.	synthesise selected information	kukopanya mañusa aketilwe
	57.	evaluate logic of an author's argument	kutatuba tatelelano ya maikuto amuñoli
	58.	genres	mifuta yaze mwalibuka
	59.	appreciate poems	kutabela mikanga
	60.	evaluate the effect of symbolism	kutatuba susumezo ya lisupo
	61.	metaphor, simile, personification	papisano, papiso, mutufazo
	62.	onomatopoeia, rhetorical question	milumo, lipuzo zesatokwi likalabo
	63.	alliteration, assonance, hyperbole	kutakutelo ya litumanosi, pitelezo
	64.	sibilance, irony (situational irony, verbal	mulumo wo ezwa kataka 's', tatulano

		irony, dramatic irony)	(mafelelezo asaeleli ni zenelibelezwi, kubulela katatulano, zezibilwe kibateelezi zebasika ziba kale babapali)
	65.	sarcasm, euphemism, litotes	kashwau katalulano, ndefazo
	66.	oxymoron, innuendo, pun	likabisa puo lelina ni manzwi aitwanisa kwalitaluso kono autwahala kamo asebeliselizwe mwatimana, muhupulo wosi waniti, pulelo yalisheya yena ni liswanataku
WRITING	67.	writing for effect	kuñola kasusumezo
	68.	deliberate effect	kasusumezo yamolatela
	69.	focussed and coherent written response	kubeela ngana ni kualaba kaswanelo
	70.	substance and clarity	mulelo woitukiselizwe ni kuutwahala
	71.	features of whole-text cohesion	mikwa yaswalisano yatimana kaufela
	72.	digital sources	lipangaliko za litekinoloji
	73.	plagiarism	kukopisa
	74.	credibility and accuracy	buniti ni kuotoloha
	75.	connectors and cohesive (transitions) devices	makopanyi ni lisebeliso zaswalisano
	76.	logical writing	kuñola katatelelano
	77.	maximum impact	tiisezo yetuna
	78.	figurative language	puo yepatile taluso

WRITING (cont.)	English		Silozi
	79.	adapt texts according to specific directions	kuutwisisa timana kanzila ye lukile
	80.	documentaries	zefitisizwe fa mazimumwanagala kapa wayalesi
	81.	compose essays	kuñola makande
	82.	creative, informative and persuasive purposes	mulelo wa buikupuleli, kulemusa ni kususuweza
	83.	personal and functional purposes	mulelo wa buntu ni wosebeza
	84.	use the correct form to suit the purpose	kusebelisa mulelo wolukile ni bateelezi

		and audience	
	85.	letter to describe, advise, suggest, recommend, express opinion	mañolo akutalusa, kufa kelezō, muhupulo, kuhatiseza, kufitisa maikuto
	86.	email message	mañusa a emele
	87.	film or documentary review	kusufazo ya zebuhilwe
GRAMMAR AND VOCABULARY	88.	phonetics and morphology	milumo ni litaka
	89.	diphthongs	milumo ye ezwa ki matumanosi
	90.	prefixes, roots (bases), stem, suffixes, infixes (inflections)	maekezi, lisina, mitai, maekezi
	91.	lexical and grammatical words (tones)	manzwi apuo amulumo
	92.	direct and indirect objects (in sentences)	siezwa (mwa litaba)
	93.	deduce meaning	kuzwisa toloko
	94.	contextual cues	likuka zezamaelela
	95.	homographs	maswanataku
	96.	phrasal verbs	lipulelo zalikezo
	97.	acronyms	manzwi abupilwe fa litaka za libizo
	98.	puns	lipulelo zalisheya zenani liswanataku

ÑAMBEKO B: MUSEBEZI WAKUBULELA

Milibo yatatubo

Baituti baswanela kukoka ku:

MT1 KB3 sebelisa puo yelukile ni mukwa kwabateelzi babacincana ni butokwa bobufile

MT1 KB4 lela ni kufa lithiso kwabateelezi babashutashutana

Mukoloko	Linepo	Toloko
1	8 – 10	- ubulela hande, katelelnano ni kakuutwahala mwalikalulo zeshutanashutana - usupeza likute mwalikalulo zeshutanashuna ni bateelezi - uketa puo yeswanela ni maswaniso ili kuli zabulela liutwahale hande - uitukiselize ni kubulela hande ni kakufa mitala yeminde yezamaelela ni sika sabulela - ubulela lika zahae katetelano ni kotalima hande bateelezi
2	6 – 7	- ubulela kakuutwahala kabundume mwalika zaziba - ubonisa kukona kutaluhanya mayemo ni bateelezi - usebelisa puo yemunati yetisa kuli zabulela liutwahale hande ni kusebelisa maswaniso amande - uitukiselize ni kubulela hande ni kufa mitala yeminde kutiisesa maikuto ahae - ubulela hande, nikotalima hande bateelezi
3	4 – 5	- ubulela hande mwalinako zeñwi kakukakanya ni kukuza hanza bulela mwalinako zeñwi - walika kuyeleda ni mayemo ni bateelezi - puo yeketilwe yaswanela mwalinoko kaufela nikuyeleda ni toho - kubulela kwahae kwazamaelela hande ni kuba ni tatelelano - ubulela kabutali ni kotalima bateelezi
4	2 – 3	- ubulela kakuijeta, wanyanganyanyanganya ni kuisaisipa ni kutokwa tatelelano - ubanitutata kwakusupeza zibo yasana nisona kapa mayemo sabulela ni bateelezi - usebelisa puo yesaswaneli, yesayeleli ni kubakwahule - zabulela haisika blukiswa hande ni kusaba ni sepo kusabulela - zabulela halisikatamahana hande, wacincincica ni kusaba ninako yakotalima bateelezi
5	0 – 1	- wakakanya, wakutelakutela, ubulela manzwi asawalanimo ni kusupeza kutokwa zibo yasabulela - haisezi muhupulo kwabutokwa kwasabulela ni bateelezi - hakuna bupaki bwakuli uketile puo, zibo yamanzwi yenyinyani - utokwa tuso, hazibi hande kubulela puo yesebeliswa - hakubonisi buikupuleli, hanata ufa zesaswaneli, hatalimi bateelezi mwalinako kaufela

ÑAMBEKO C: KETELELO YAKUÑOLA

Milibo yatatubo

Baituti baswanela kukona ku:

MT2 B1 supeza kutwisiso yazeli zaniti nizesi zaniti kalitaluso ni maikuto

MT2 B2 nyakisisa, tatuba ni kutahisa mabaka, mihupulo ni maikuto kakufa bupaki bobuyelela mwa litimana

MT2 B3 bonisa kutwisiso kamo muñoli akona kususuweza babali

Baituti baswanela kukona ku:

MT3 Ñ1 lukisa muhupulo ni maikuto nikuli tahisa hakuñolwa ka maata asusumezo

MT3 Ñ2 tongola mañusa abutokwa fatimana ni kuafetula kuli azamaelele ni mulelo omuñwi, sibupeho ni bateelezi

Baituti baswanela kukona ku:

MT4 PM3 sebeliso yamaswayo akuñola kaufela kamukwa oswanela nikumamela sañola

MT4 PM4 kuhapa mañusa kamukwa otungile ni kuasebelisa kanzila yeswanela

Mukoloko	Linepo	Toloko
1	8 – 10	- keta mañusa aswanela ni mihupulo yezwa fa timana ni kuisebelisa hande ka mulelo olukela - zeitusiswa libonahale, zaniti nizebapiswa, libe ze kusufalizwe, libakanyizwe ni kukopanywa mwa kalabo - kuna ni zibo yetiile ka mulelo ni mutahisezo kukona kufumana sesiswanela kufitwa kusona
2	6 – 7	- zende zebeilwe mwa liñusa ni mihupulo ye supelizwe kuzwelela fa timana kono isi ka mulelo onolukela kufitwa kuona - kuna ni kutakutelo, yazeswanela zefitisizwe kakuya ka mulelo wasesitokwahala - kuna ni kuutwahala kwa mulelo ni litaba zeswanela
3	4 – 5	- muhupulo oswanela ozwelela fa timana ubonisizwe, kono kabunyani ni ka kutakutelo hañata - kuna ni bupaki bobulikani kusupeza kuñololola zezwa fa timana - kalabo haibonisi mi hape haliutwahali
4	2 – 3	- kalabo kiya mutakafululele (kusa keta), mukwa kiwa kukutela zemwatimana - zenwi zeswanela libonisizwe kono hakuna bupaki kuzwelela fa timana - kalabo haibonisi kuzamaelele ni puzo kappa timana
5	0 – 1	- tiko yakukutela liñusa kuzwelela fatimana yalyanganisa nikusa ama fapuzo kappa timana - hakuna bupaki bwakuli mihupulo izwelelela fa likande - kalabo haina mulelo ni koizwelela

ÑAMBEKO D: MAKANDE AKUÑOLA (LIKANDE)

Milibo yaTatubo

Baituti bakakona ku:

MT3 Ñ1 kulukisa mihupulo ni maikuto nikulitahisa hakuñolwa ka maata asusumezo

MT3 Ñ3 Bonisa zibo nikufitisa seo bahupula, mobaikutwela ni mobaakaleleza

Baituti baswanela kukona ku::

MT4 PM2 sebeliso yazibo yapupo yalipulelo mwa kubulela ni kuñola

MT4 PM3 sebeliso yamaswayo akubala kaufela kamukwa oswanela, ni kumamela sañola

Mukoloko	Linepo	Toloko
1	16-20	- mutomo wamulelo wo amuhelwa waniti: kakutalusa, babapali, bunde ni tatululo (kukandeka) - kubupa maswaniso ana nimitomo yeshelana (kutalusa) - mihupulo ye bupilwe hande, kakuitetelela ni kaswanelo (kukanana) - lipulelo zeswanela nizelukela zeli mwamukwa omunde ni otiile - peletelo ni zibo yamanzwi libonisizwe kaswanelo
2	12-15	- kuna nizende zebonahala mwamutomo kono isi zeñata (kukandeka) - kunani zende zeketilwe zamaswaniso zesupeza buniti kono isi zeñata (kutalusa) - kueza mukoloko wa mabaka aswanela, abupilwe mi aswalisana (kukanana) - lipulelo zeñata lina nisibupeho sakata, kono kuna ni kutakutelo ya litaba yetisa kusautwahala hande - maswayo akubala ni zibo yamanzwibuñata linepahezi; kono kuna ni mafosisa alikani
3	8-11	- mutomo wamulelo unamalalile mwalinako zeñwi hauutwahali (kukandeka) - kunani maswaniso aswanela ni mabaka mwalinako zeñwi mwakandeka (kutalusa) - mabaka amanyinyani kono zwelopili ibunolo ni kusayeleva; kukakutelo yamaikuto (kukanana) - butelele bwalipulelo ni sibupeho habufi susumezo - maswayo asebelisizwe halukeli mwalinako kaufela; zibo yamanzwi ki yeñata kono linguli halizibwi hande
4	4-7	- mutomo wamulelo ubunolo, unani likezahalo zenana ni bunitinyana (kukandeka) - musebezi una ni mabaka azibahala ni kuyendemena hahulu kwakukandeka (kutalusa) - mabaka akukanana amanyinyani ni kukanana kokusazwelelilipi (kukanana) - sibupeho salipulelo zebunolo silukile kono mwalinako zeñwi hasikaluka - maswayo akubala azibahala hahulu asebelisizwe hande, zibo yamanzwi abunolo
5	0-3	- mutomo wamulelo hauna tatelelano, mi utata kuulatelela (kukandeka) - maikuto asautwahali hande niasabonisi zwelopili (kutalusa) - maikuto akukanana asaswaneli ni asikalukiswa hande (kukanana) - lipulelo zenyinyani zelukile ni kutakutelo yasibupeho - sebeliso maswe yamaswayo akubala, peletelo amañwi yesikaluka, zibo yamanzwi yebunolo, mi mwalinako zeñwi haautwahali

ÑAMBEKO E: MAKANDE AKUÑOLA (MAKANDE AMAKUSWANI)

Milibo yaTatubo

Baituti baswanela kukona ku:

MT3 Ñ1 Kubakanya muhupulo ni maikuto ni kuatahisa kakuñola kamukwa oswanela

MT3 Ñ3 Kubonisa zibo tuna ni kufitisa muhupulo, maikuto, buikupuleli

Baituti baswanela kukona ku:

MT4 PM2 Kubonisa zibo ni kukona kusebelisa mikwa yapuo hakuñolwa ni kubulela

MT4 PM3 Sebeliso ya maswayo akuñola kaufela ka mukwa oswanela kumamela kusautwahala

Mukoloko	Linepo	Toloko
1	8 – 10	- linzwi ni mubulelelo olukile hande - litaba zelukile zecincana ni zebupilwe hande ni ku utwahala - maswayo akubala, sipelete ni zibo ya manzwi hainyanyi kamita zautwahala ni kusebeza
2	6 – 7	- linzwi leliutwahala hande, kono kukona kuba ni kusautwahala hande kwa manzwi - mifuta ya lipulelo zecincana, kono kunani mukwa wakukutela mifuta ya lipulelo yekona kutisa kusautwahala hande - maswayo akubala ni zibo ya manzwi kamita lilukile; mafosisa amanyinyani ni maswayo akubala a lukile hande ni manzwi a lukile
3	4 – 5	- manzwi asa zamaelela ni kutamahana hande - butelele ni sibupeho sa litaba ze cincana zelikani, kono kamita haliutwahali hande - maswayo akubala asebelisizwe kono kuna ni mafosisa; zibo ya manzwi ya utwahala kono linguli haliutwahali
4	2 – 3	- manzwi alikani asebelisizwe - sibupeho hande sa litaba sesilikani kono hasizwelipili - zibonyana ya maswayo akubala kamita yautwahala; zibo yamanzwi kiyenyinyani
5	0 – 1	- manzwi asa zamaelela hande - litaba zelukile kizenyinyani ni sibupeho sesikutela kutela - maswayo akubala asebeliswa fokuñwi, sipelete safokola, zibo ya manzwi kiyenyinyani fokuñwi ifosahezi

ÑAMBEKO F: Pampili yalinepo zatatubo yezwelezipili (Sitopa 8)

Sitopa:												Silimo:							
Sikolo:												Ticele:							
LIBIZO LAMUITUTI		TEMU	Kuteeleza & Kubulela			Kubala & Kuñola					Linepo kuufela CA (Temu 1-3)	Tatubonyana (temu 1)	Nepo yapiho yatemu: CA + Tatubonyana temu 1 (150 ÷ 1.5)	Tatubonyana (temu 2)	Nepo yapiho yatemu: CA + Tatubonyana temu 2 (150 ÷ 1.5)	Nepo kaufela CA (300 ÷ 6)	Nepo yatatubo yamafelo	LINEPO ZAKUPASA	
			Kubulela ko Kusika itukisezwa	Kubulela ko kuitukiselizwe	KAUFELA	Makande akubala ni Ketelelo ya kuñola	Puo ni Zibo ya manzwi	Makande akuñola: Makande	Makande akunola: Makande amakuswani	Zemwalibuka									KAUFELA
			10	10	20	20	10	20	10	20									80
		1																	
		2																	
		3																	
		1																	
		2																	
		3																	
		1																	
		2																	
		3																	
		1																	
		2																	
		3																	
Term 1: Muboneli HOD/SEO Lizazi:.....					Temu 2: Muboneli HOD/SEO..... Lizazi:.....					Temu 3: Muboneli HOD/SEO..... Lizazi:.....									

Ñambeko G: Pampili yalinepo zatatubo Yezwelezipili (Sitopa 9)

Sitopa:												Silimor:							
Sikolo:												Ticele:							
LIBIZO LAMUITUTI		TEMU	Kuteeleza & Kubulela			Kubala & Kuñola					Linepo kuufela CA (Temu 1-3)	Tatubonyana (temu 1)	Nepo yapiho yatemu: CA + Tatubonyana temu 1 (150 ÷ 1.5)	Tatubonyana (temu 2)	Nepo yapiho yatemu: CA + Tatubonyana temu 2 (200 ÷ 2)	Nepo kaufela CA (300 ÷ 6)	Nepo yatatubo yamafelo	LINEPO ZAKUPASA	
			Kubulela ko Kusika itukisezwa	Kubulela ko kuitukiselizwe	KAUFELA	Makande akubala ni Ketelelo ya kuñola	Puo ni Zibo ya manzwi	Makande akuñola: Makande	Makande akunoia: Makande amakuswani	Zemwalibuka									KAUFELA
			10	10	20	20	10	20	10	20									80
		1																	
		2																	
		3																	
		1																	
		2																	
		3																	
		1																	
		2																	
		3																	
		1																	
		2																	
		3																	
Temu 1: Muboneli HOD/SEO Lizazi.....					Temu 2: Muboneli HOD/SEO Lizazi.....					Temu 3: Muboneli HOD/SEO Lizazi.....									



The National Institute for Educational Development

Private Bag 2034

Okahandja

NAMIBIA

Telephone: +264 62 509000

Facsimile: +264 62 509073

E-mail: media@nied.edu.na

Website: <http://www.nied.edu.na>